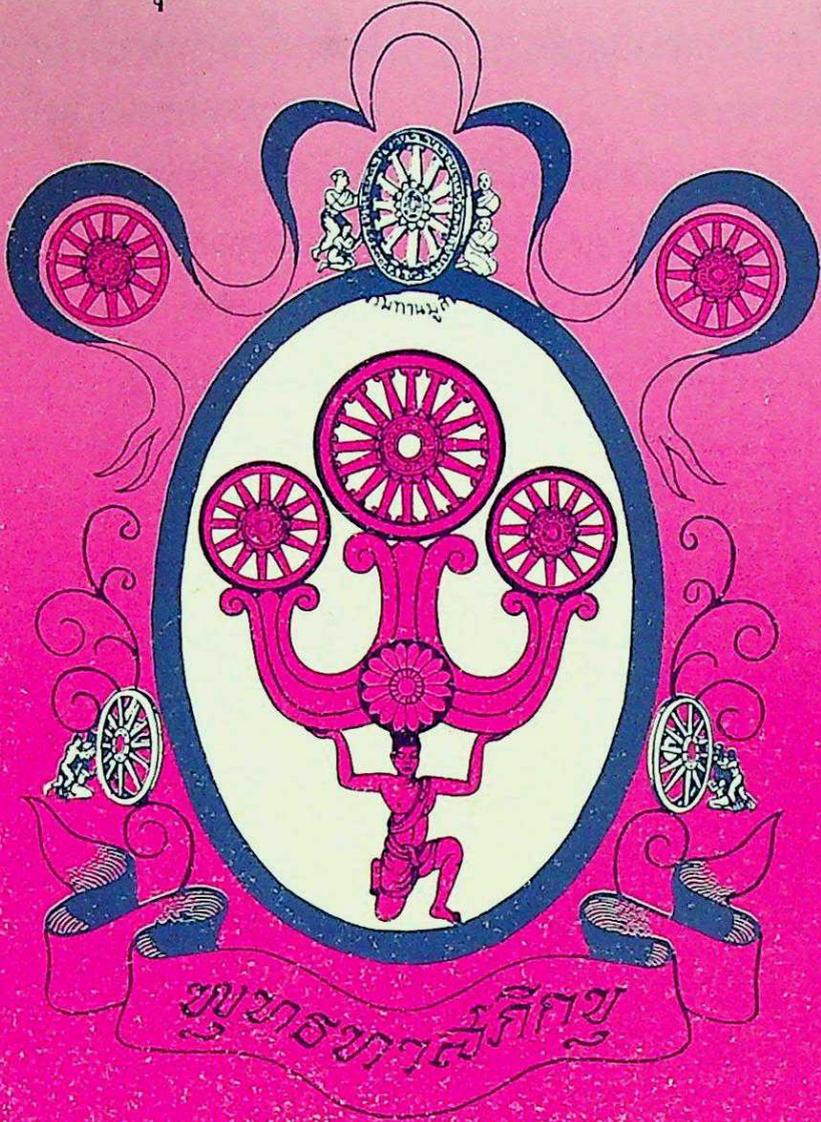

พุทธศาสนาไม่ได้สอนให้หยุดหรือติดเพียงแต่ความดี
และ
สุดยอดที่มนุษย์จะไปถึงได้ คือความเป็นพระอรหันต์

[ชุมชนมณฑล อีสานใต้ ๗๔]

อุทิศนา

จักรธรรมะมาลัย	จะหมุ่นทั่วทั้งธาษตรี
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพุทธรองประสงค์ ๗
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนั้โลกให้อยู่ยง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสถาพร ๗
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวลู่สู่เดรัจฉาน ๗
จะทุกข์ทนทั้งคินวัน	พิฆาตกันบมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ๗
บรรษั้พระพุทธรองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพันภัย ๗
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งธาษตรี ๗

พ.ท.

๒๕๒๓

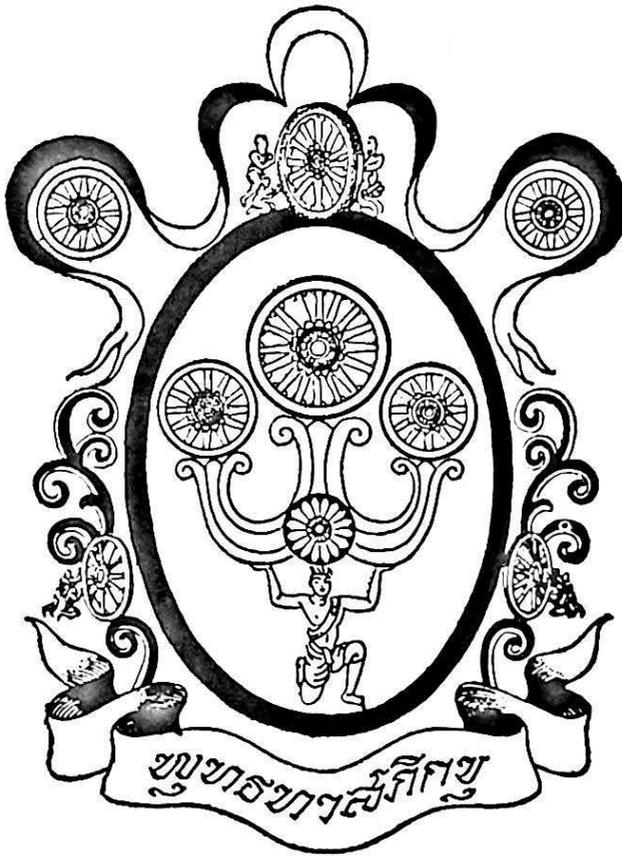

พิมพ์ที่ : **มิตรนราการพิมพ์**

259/142 ซอยพิบูลย์เวศม์ 2 สุขุมวิท 71 พระโขนง คลองเตย กรุงเทพฯ 10110
โทร 392-0146 แฟกซ์: 381-0238

พุทธศาสนาไม่ได้สอนให้หยุดหรือติดเพียงแต่ความดี
และ
สุดยอดที่มนุษย์จะไปถึงได้ คือความเป็นพระอรหันต์

[ขุดหมุ่หล่อ อันดับ ๗๔]

๘ กรกฎาคม ๒๕๓๙

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๓,๐๐๐ เล่ม

ตายก่อนตาย

ตายเมื่อตาย ย่อมกลายเป็นผี
ตายเมื่อได้ ได้เป็นผี ผีตายโหด
ตายทำไม เพียบให้ เขาใส่โศก
ตายโหด โหด นั่นคือตาย เสียก่อนตาย

ตาย ก่อนตาย ฆ่าโหดกลายเป็นผี
แต่กลายเป็นผี สิ่งนี้ ไม่สูญหาย
ที่แท้คือ . ความตาย ที่ไม่ตาย
มีความหมาย ไม่มีใคร ได้เกิด แล

คำพูดนี้ ฝันฝัน ย่อมมี
เหมือนเช่นสิ้นสิ้น ความเป็น คนตายแล้ว
แต่เป็นความ ครอบงำ ไม่สิ้นแปร
ชีวิตที่แก่ ธรรมดาได้ ไม่ตายเลย ๕

พุทธศาสนาไม่ได้สอนให้หยุด หรือ คิดเพียงแก่ความดี

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กุสลสฺสุปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนนฺ-ติ
ธมฺโม สกฺกจํ โสตพฺโพ-ติ

ณบัดนี้ อาตมาภาพจะได้วิสันาพระธรรมเทศนา เป็นเครื่องประดับสติปัญญา ส่งเสริมศรัทธา-ความเชื่อ และวิริยะ-ความพากเพียร ของท่านทั้งหลาย ผู้เป็นพุทธบริษัท ให้เจริญออกงามก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ในพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย กว่ายุดติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนาในวันนี้ ก็เป็นที่ทราบกันได้ดีอยู่แล้ว ว่า **ปรารภมาฆบูชา** เป็นธรรมเทศนาเนื่องในวันที่ระลึกแก่วันเพ็ญ

มาฆบูชาเทศนา ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙

มาฆบูชา ซึ่งมีความสำคัญว่า เป็นวันที่ทรงแสดงหลักธรรมะ สรุปลงใจความทั้งหมดของพระพุทธศาสนาลงให้สั้น ให้เป็น หลักสำหรับยึดถือปฏิบัติกัน ในหมู่พุทธบริษัทของเรา.

แสดงในวันนี้ ก็เป็นเหตุการณ์พิเศษ คือวันที่พระอรหันต์ทั้งหลายประชุมกัน ในจำนวนที่มากเป็นพิเศษ ในลักษณะที่มีได้นัดหมายกัน ในลักษณะที่ว่า ล้วนแต่เป็น พระอรหันต์เอหิภิกขุอุปสัมปทา, เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญหลายอย่างหลายประการ เรียกว่า มีเพียงครั้งเดียว ในพระพุทธศาสนา. เป็นอันว่า วันพระสงฆ์องค์อรหันต์ ได้ถูกสถาปนาขึ้นมาแล้วในโลก เรียกได้ว่า เป็นวันที่ระลึกแก่พระสงฆ์.

วันวิสาขบูชาเป็นวันที่ระลึกแก่พระพุทธองค์โดยตรง คือเป็นวันประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ เป็นเหตุการณ์เกี่ยวกับ พระองค์โดยตรง.

วันอาสาฬหบูชา เป็นวันเกี่ยวกับเหตุการณ์ของการแสดงธรรมที่เป็นหลัก เรียกว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นธรรมสำคัญ เป็นหลักเรื่องการดับทุกข์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จึงถือว่าเป็นวันพระธรรม คือเป็นวันที่พระธรรมได้ถูกเปิดเผยขึ้นมาแล้ว เป็นครั้งแรกในโลก ในโลกแห่งความมืดมนมืดมิด ไม่รู้ว่าจะไปในทิศทางไหนกัน. พระองค์ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัต-

คนสูตร แสดงหนทางแห่งความดับทุกข์โดยตรง และเป็นพิเศษ เฉพาะอย่างยิ่งของพุทธศาสนา.

ครั้นพระสงฆ์มีมากขึ้น ถึงเวลาสำคัญโอกาสหนึ่ง เกิด การประชุมสงฆ์ ทรงแสดงหลักปฏิบัติทั่วไป เรียกว่าหลัก ปฏิบัติทั่วไป แก่ที่ประชุมนั้น เป็นการประดิษฐานคณะสงฆ์อย่าง มั่นคง ลงไปในโลก นี้เรียกว่าสถาปนาสมาคมสงฆ์ จึงจัดว่า เป็นวันพระสงฆ์.

เราจึงมีวันครบทั้งสามรัตนะ: วันพระพุทฺธ คือ วันวิสา- ขบูชา, วันพระธรรม คือวันอาสาฬหบูชา, วันพระสงฆ์ คือ วันมาฆบูชา เช่นวันนี้. ทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ถึงเหตุการณ์ อันนี้ เพื่อเป็นการบูชาเหตุการณ์อันมีในโอกาสนั้นๆ.

วันนี้เป็นวันมาฆบูชา เป็นวันของพระสงฆ์ ได้ทรงแสดง โอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งเป็นหลักธรรมะ สำหรับจะใช้ได้ทุกคน และมีความหมายอย่างยิ่ง ซึ่งจะต้องทราบกันไว้ให้แน่นอน ให้ ชัดเจน ไม่ปนเปกกับลัทธิอื่น.

ขอให้ฟังให้ดีตรงที่ว่า ไม่ปนเปกกับลัทธิอื่น ถ้าเข้าใจไม่ ได้หรือเข้าใจไม่ดี ก็จะไม่เข้าใจผิด ทำให้หลักการปฏิบัติปนเปกกับ ลัทธิอื่น. ที่พูดอย่างนี้ หมายความว่าถึงอะไร? หมายความว่าถึงข้อ ที่ว่า ในหลักโอวาทปาฏิโมกข์นั้น ไม่สอน หรือไม่ยอม ให้

การประพฤติการกระทำของเรา ไปสิ้นสุดลงเพียงแต่ทำ
 ความดี. ศาสนาอื่นลัทธิอื่นก็สอน ส่วนมากก็ยุติลงแต่ทำความดี
 ทำความดีสูงสุด แล้วก็ยุติ ก็จบเรื่องกัน; แต่พุทธศาสนาสอน
 มากกว่านั้น คือสอนให้มีจิตใจไม่ยึดติดอยู่ในความดี เรียกว่า
 เหนือชั่วเหนือดี. นี่ฟังให้ดีๆ กลัวว่าท่านทั้งหลายจะกำลัง
 ประพฤติปฏิบัติผิดกันอยู่ ต่อหลักการอันนี้.

ข้อที่ ๑ ว่า ไม่ทำชั่วทั้งปวง สพฺปาปสฺส อกรรมํ ไม่
 ทำชั่วทุกอย่าง.

ข้อที่ ๒ ว่า กุสลสฺสุปฺสมฺปทา ทำความดีให้ถึงพร้อม.

ข้อที่ ๓ ว่า สจิตฺตปริโยทปนํ ทำจิตให้ขาวรอบ.

ทำไมเล่า ว่าเมื่อทำดีถึงพร้อมครบถ้วนแล้ว ทำไมยังจะ
 ต้องทำจิตให้ขาวรอบเล่า? นั่นแหละเป็นใจความสำคัญ กลัวว่า
 จะติดตันกันอยู่เพียงแค่ว่า ทำความดี แล้วก็จิตใจมันไม่ขาวรอบ.
 ไม่ขาวรอบเพราะเหตุอะไร? ไม่ขาวรอบก็เพราะเหตุว่า มันบ้าดี
 มันหลงดี มันเมาดี แล้วมันก็อวดดี เรื่องก็จบกัน ถ้ามันถึงขนาด
 หลงดี บ้าดี อวดดี; อย่างนี้เรียกว่า จิตไม่ขาวรอบ.

ทำดีถึงที่สุดแล้ว จิตไม่ต้องบ้าดี เมาดี หลงดี หรือ
 อวดดี มีจิตอยู่เหนืออิทธิพลของความดี เหนือความหมาย
 ของความดี เหนือคุณค่าของความดี ก็คือไม่ยึดมั่นในความ

ดี ให้นักอยู่ในจิตในวิญญาน เหมือนอย่างคนที่บ้าดี เมาดี อวดดี. นี่คือใจความสำคัญที่ต้องการจะเตือนกันไว้ ให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้ง.

ทุกศาสนาสอนให้ทำดี นั้นถูกแล้วๆ แต่พระพุทธศาสนา สอนเลยไปกว่านั้น คือให้มีจิตใจบริสุทธิ์ เหนือความหมายหรือ อิทธิพลของความดี. ข้อนี้จะรู้ได้ ต่อเมื่อได้สังเกตดูว่า คนบ้าดี เมาดี หลงดีนั้นมันเป็นอย่างไร, มันเป็นบ้าชนิดหนึ่ง ใช่หรือไม่? ฉะนั้นเราจะต้องทำดี ชนิดที่ว่าไม่บ้าดี ไม่หลงดี ไม่เมาดี แล้ว ไม่อวดดี.

ความรู้สึก บ้าดี เมาดี หลงดี อวดดีนี้ เป็นสัญชาตญาณ อันหนึ่งด้วย ในบรรดาสัญชาตญาณทั้งหลาย. สัญชาตญาณของ สิ่งที่มีชีวิต คือสัญชาตญาณแห่งความมีตัวตน คือมีความรู้สึก ว่า มีตัวกู หรือมีของกู; นี้พูดกันโดยตรงๆ ตามความรู้สึก ที่แท้จริง. เมื่อมีตัวกูมีของกู มันก็มีสัญชาตญาณที่จะยกตัวกู จะอวดตัวกู; มันก็เลยชอบการยกตัวเอง ให้มันดีกว่าคนอื่น.

แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน ก็ยังทำเป็น มันมีสัญชาตญาณอันนี้ ด้วยเหมือนกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งไก่ เห็นได้ง่ายที่สุด, พวกไก่นี้มันจะยกตัวเอง มันจะบินขึ้นไปบนตอไม้ที่สูงๆ แล้วมันก็ขัน แสดงความดี ความเด่น ความกล้าอะไรของมัน ต้องการจะอวดดี.

ถึงแม้สัตว์ทั้งหลายอื่น ๆ ก็เหมือนกัน มันมีเวลาที่จะแสดงความรู้สึกแก่กล้าสามารถ จะอวดคนอื่น, มีเวลาคึกคะนอง แสดงบทบาทของความคึกคะนอง, มันก็เรียกว่า มีตัวตนของคนที่ต้องการจะอวด. ที่นี้มันอวดว่ามันมีดี ถูกแล้วมันมีสิ่งที่ดีสมมติเรียกกันว่าดี มันก็เลยตั้งใจจะอวดดี.

ใครเคยอวดดี ก็ลองสังเกตดูเอาเอง ว่ามันเหนื่อยเท่าไร, เมื่อต้องการจะอวดดี มันเหน็ดเหนื่อยสักเท่าไร? มันก็ต้องเสกสรรหาเรื่องสำหรับอวด แล้วมันไม่ค่อยจะมี มันก็ต้องอวดอย่างหลอกลวง นี่ยิ่งใช้ไม่ได้, ถึงแม้ว่ามีดีจริงๆ มันก็ยังเหน็ดเหนื่อยยังรู้สึกหนักใจในการที่จะต้องพุดอวด ไม่อวดนั้นแหละสบายกว่า. แต่เดี๋ยวนี้สัตบุรุษชาตญาณแห่งการอวดดีมันมีอยู่มาก มันยังบังคับให้คนต้องอวดดี ทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครชอบ มันก็เป็นผลร้ายแก่ตัวเอง.

นี่เป็นใจความสำคัญที่สุด ที่ว่า หลักพระพุทธศาสนา ไม่ต้องการให้ใครหลงในความดี บ้าในความดี มัวเมาในความดี, ให้ทำจิตให้ขึ้นไปเหนือจากนั้น คือบริสุทธิ์ผุดผ่องจากความยึดมั่นถือมั่นในความดี. ละชั่วมาได้แล้ว ก็มาทำดี มาทำดีแล้ว ก็มากักขังตัวเองอยู่ในความดี เหมือนกับชักใยพันตัวเอง ให้ถูกหุ้มห่ออยู่ด้วยใยเหนียวแห่งความดี แล้วมันจะดับทุกข์ได้อย่างไร.

ความอวดดีนี้เป็นโมหะอย่างยิ่ง, ความบ้าดี หลงดี

เมาคี นี่เป็นโมหะอย่างยิ่ง; คิดดูให้ดี. มันยึดมั่นว่าตัวกู
 แล้วก็ยึดมั่นว่าความดีของกู; มันมีตัวผู้ดี มีตัวที่เรียกว่าผู้ดี
 แล้วก็มีการยึดถือว่าความดีเป็นของกู. ตอนนี้นั้นจะหนักยิ่งไป
 เสียกว่าความชั่ว ความชั่วไม่ค้อยจะมีใครเมา ไม่ค้อยจะมีใครบ้า
 อย่างลึกซึ้ง เหมือนกับความดี. ข้อนี้ขอให้ดูให้ดี ๆ ว่าความชั่ว
 นั้นมันกัดเอาๆ ไม่ค้อยจะมีใครบ้าชั่ว หรือหลงชั่ว หรืออวดชั่ว
 มันไม่เคยมี แต่พอมาถึงความดี มันกลายเป็นตรงกันข้าม. ดัง
 นั้นสูงสุดของความเมานี้ อาตมาคิดว่า คือเมาคีนั่นเอง เมาคีเหล่า
 เมายา เมาศกามารมณ์ เมาคะไร เมากี่เมากๆ ไม่ลึกซึ้งเท่ากับการ
 การเมาคี ซึ่งเป็นของละเอียดยากกว่าการเมาทุกชนิด.

พระพุทธเจ้าท่านทรงเห็นความจริงข้อนี้ เห็นโอกาสที่คน
 จะเมาคี จึงตรัสไว้เป็นหลักข้อที่ ๓ ว่า จงทำจิตให้ขาวรอบ ไม่
 เมาทั้งชั่ว ไม่เมาทั้งดี. สรุปลงให้มันสั้นที่สุด ฟังง่าย ๆ เข้าใจง่าย ๆ
 ก็คือว่า ละชั่ว แล้วก็ทำดี แล้วก็ไม่ได้ติดชั่วติดดี, ไม่ยึดติดใน
 ความชั่วความดี ไม่ยึดมั่นในความชั่วความดี. ถ้าละชั่วแล้วมา
 ทำดี แล้วมายึดติดในความดี มันก็ปักหลักอยู่ตรงนั่นเอง มัน
 ก้าวหน้าไปไม่ได้, มันจมอยู่ในความดี บ้าดี เมาคี หลงดี แล้วก็
 จะทำผิดต่อไป ในข้อที่ว่า เทียบอวดดี ก็เลยหมด หมดดี เอาดี
 ไปอวดเสียหมดดี ก็ดับทุกข์ไม่ได้.

ที่นี้ก็มาดูความยากลำบากในเรื่องนี้ ว่าความหลงดี บ้าดี อดดีนี้ มันเป็นเรื่องของสัญชาตญาณ ความรู้สึกนึกคิดที่เกิดขึ้นได้เอง โดยไม่ต้องมีใครสั่งสอนก็เกิดได้. เด็กทารกเด็กเล็ก ๆ มันก็รู้จักบ้าดี อดดี ไม่ต้องมีใครสอน; พอรู้ว่าอย่างไรเขาเรียกว่าชั่ว อย่างไรเขาเรียกว่าดี แล้วมันก็อดดี มักจะแสดงอาการอดดี, แล้วทำดีให้ปรากฏ เพราะอยากจะอดดี. เด็กเล็ก ๆ นั้นแหละ เขายังจะต้องการแสดงความดีให้เด่น ต้องการจะอดความดี, แล้วจะคุยว่า หนูเก่ง หนูทำดี หนูทำเอง อย่างนี้หนูทำได้. มันก็เป็นเรื่องของสัญชาตญาณ คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติ.

เรื่องสัญชาตญาณนี้ไม่ใช่เล่น, ขอปรารภกันสักหน่อย ว่าเรื่องสัญชาตญาณนี้ไม่ใช่เล่น มีสำหรับให้สัตว์ทนทุกข์ มีสำหรับให้สัตว์ทนทุกข์ คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นทั้งหลาย เกิดได้เองทั้งหลาย. บางคนอาจจะยังไม่เคยฟัง ขอให้ได้ฟังสั้น ๆ ว่า *สัญชาตญาณคือความรู้สึกที่มันเกิดได้เอง* โดยไม่ต้องเรียน โดยไม่ต้องมีใครสอน มันคิดมาในชีวิต มันคิดมาในเดิมนั้นของสิ่งที่เรียกว่ามีชีวิต.

เช่นว่า เกิดมาแล้วมันก็รู้จัก พอใจไม่พอใจได้เอง. เด็กทารกก็รู้จักพอใจในสิ่งที่ชวนให้พอใจ ไม่พอใจในสิ่งที่ชวนให้ไม่

พอใจได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องสอน; นี่ความรู้สึกอันนี้เกิดขึ้นได้เอง, หรือจะรักสิ่งที่น่ารัก มันก็ไม่ต้องมีใครสอน มันก็รักได้เอง, หรือจะเกลียด จะกลัวสิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัว มันก็รู้สึกได้เอง ไม่มีใครสอน. นี่ศึกษาจากเด็ก ๆ เล็ก ๆ ดูบ้าง มันจะเป็นครูได้ดีที่สุดในการศึกษาขั้นนี้.

พอโตขึ้นมาร่างกายถึงขีด ความรู้สึกทางเพศตรงกันข้าม มันก็เกิดได้เอง สัญชาตญาณแห่งการสืบพันธุ์มันก็ทำหน้าที่ได้เอง ไม่มีใครต้องสอน ก็ทำการสืบพันธุ์ได้เอง; แม้จะเอาเด็กเล็ก ๆ สัตว์เล็ก ๆ ไปเลี้ยงเสียในที่อื่น ไม่เคยเห็นการสืบพันธุ์มาก่อน มันก็รู้จักสืบพันธุ์ได้เอง เพราะอำนาจของสัญชาตญาณ. มันเกิดได้เองอย่างนี้ บังคับไม่ได้อย่างนี้ มันลำบากสักเท่าไร.

นี่ย้อนมาคิดถึงข้อที่ว่า *ทำไมเราจึงบังคับความรักไม่ได้, บังคับความโกรธไม่ได้, บังคับความเกลียดไม่ได้, บังคับความกลัวไม่ได้, บังคับความวิตกกังวลอาลัยอาวรณ์ไม่ได้, บังคับความอิจฉาริษยาไม่ได้, บังคับความหวังความหึงไม่ได้* ก็เพราะว่ามันเป็นสัญชาตญาณ มันลำบากก็มากน้อย.

ตัวอย่างเหล่านี้แหละ ขอให้เอาไปพิจารณาดูให้ดี ว่าเราต้องต่อสู้กันอยู่กับสัญชาตญาณฝ่ายต่ำ คือ สัญชาตญาณที่เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ได้รับการอบรม เป็นไปตามธรรมชาติ

จนเกิดความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัวเป็นต้น ขึ้น
มา; อยากจะสลัดก็สลัดไม่ได้ แม้เห็นโทษของมันชัด ๆ อยู่ชัด ๆ
ก็ยังไม่สลัดไม่ได้. มีคนมาถามมากเหลือเกินว่า ทำอย่างไรจะ
บังคับความโกรธได้? มันไม่ใช่เรื่องที่จะบังคับได้ง่าย ๆ อย่างนั้น
มันเป็นเรื่องของสัจชาตญาณอยู่ในสันดาน อยู่ในชีวิต จะต้อง
ศึกษากันจนเพียงพอ จึงจะเป็นการขัดเกลาสัจชาตญาณ.

สัจชาตญาณเดิม ๆ มันมาเป็นกลาง ๆ มีตัวตนเป็น
กลาง ๆ รักตนเป็นกลาง ๆ สืบพันธุ์เป็นกลาง ๆ อะไรเป็นกลาง ๆ
ไปหมด. แต่พอเติบโตขึ้นมา, ทารกเติบโตขึ้นมา มันก็
เปลี่ยนจากความเป็นกลาง ไปเป็นฝ่ายกิเลส คือมีความรัก
ด้วยความยึดมั่นถือมั่น มีความรู้สึกตัวกูของกูยิ่งไปกว่าธรรมดา
รุนแรงยิ่งกว่าธรรมดา มันก็เลยบังคับยากขึ้นทุกที. แล้วก็ทำ
ซ้ำ ๆ ซาก ๆ จนเป็นนิสัย ผังอยู่ในสันดาน คือความเคยชิน เรียก
ว่าอนุสัย นอนเนื่องเป็นความเคยชินอยู่ในสันดาน มันก็ยัง
ละเอียด. เคยรักที่หนึ่ง มันก็สร้างอนุสัยแห่งความรักไว้หน่วยหนึ่ง
คือเคยชินที่จะเป็นอย่างนั้น, รักครั้งที่สอง ครั้งที่สาม ครั้งที่สี่ มัน
ก็เป็นอนุสัย ความเคยชินที่จะเป็นอย่างนั้นแก่กล้า อย่างแก่กล้า.

ในเรื่องที่จะโกรธก็เหมือนกัน มันชัดใจ มันโกรธได้;
เด็กเล็กๆไม่ต้องมีใครสอน มันก็โกรธเป็น เพราะมันเป็นเรื่อง

ของสัญชาตญาณ. แล้วมันก็ฝังนิสัย ความเคยชินที่จะโกรธนั้น มากเข้าๆ มันจึงโกรธเก่งมากขึ้นทุกทีจนบังคับไม่ได้ จนแม้ว่าจะอยากเลิก ก็เลิกกันไม่ได้. ความเกลียดก็เหมือนกัน ความกลัวก็เหมือนกัน มันก็เป็นนิสัยเพิ่มขึ้นๆ, เลยไปถึงความรู้สึก อันละเอียดอย่างอื่น เช่น ความวิตกกังวล อาลัยอาวรณ์ ทำอะไรก็ละไม่ได้, อิจฉาริษยา หึงหวง นี่มันก็เกิดได้เอง แล้วมันก็ละยาก.

ทุกคนคงจะผ่านสิ่งเหล่านี้มาแล้วทั้งนั้นแหละ ถ้าเป็นคน ต้องผ่านความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความวิตกกังวล ความอาลัยอาวรณ์ ความอิจฉาริษยา ความหึงความหวง แต่ไม่สนใจ ไม่สังเกต ว่ามันคืออะไร. บางทีมันก็สนุกดีเหมือนกัน ถ้าได้ทำอย่างนั้น แต่แล้วมันก็ให้ผลเป็นความทนทรมาน ทนทรมานชนิดที่ไม่แสดงอาการให้เห็นชัดว่า ตรงไหน อย่างไร เลยแก้ไม่ถูก ขจัดออกไปไม่ได้. นี่เราจึงขจัดสิ่งเหล่านี้ออกไปไม่ได้ แล้วมันก็เกิดง่าย สมกับที่มันเป็นสัญชาตญาณ มันเกิดได้เอง เป็นสัญชาตญาณฝ่ายกิเลส.

ขอให้สังเกตดูให้ดีๆ ว่าสัญชาตญาณตามธรรมดากลางๆ เกิดอยู่ในชีวิต มีมาในชีวิต รู้สึกได้เอง ไม่ต้องเล่าเรียน สัตว์เดรัจฉานก็มี อะไรก็มี. ดูสัตว์เดรัจฉานบางชนิดทำอะไรได้ดี

โดยไม่ต้องมีใครสอน, แมลงผึ้งทำรังได้ประเสริฐวิเศษอย่างยิ่ง คนก็ทำไม่ได้ แล้วใครสอนมันเล่า, นกกระจาบททำรังเป็นห้อง เป็นหับอย่างคนก็ทำไม่ได้ แล้วใครสอนมันเล่า มันทำได้เอง นี่ก็เรียกว่าเป็นสัญชาตญาณ มันเป็นกลางๆอย่างนั้นแหละ.

ทีนี้พอคนเราได้เจริญวัย เป็นเด็ก ได้ผ่านสิ่งที่พอใจไม่พอใจ พอใจไม่พอใจ พอใจไม่พอใจ มันก็เกิดความรู้สึกรัก ความเกลียด ความโกรธ ความกลัว; แบ่งได้เป็น ๒ ฝ่ายเท่านั้น ที่จริง ฝ่ายชอบกับฝ่ายไม่ชอบ. ในทางพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นเพียง ๒ คำเท่านั้นแหละ คืออภิชฌา และ โทมนัส ความรู้สึกที่เป็นไปให้หลงรัก หลงพอใจ เรียกว่าอภิชฌา, ความรู้สึกที่ทำให้ขัดเคืองขัดแค้น เรียกว่าโทมนัส เป็นสิ่งที่จะต้องละ เป็นความมุ่งหมายของพระธรรมในพระพุทธศาสนา ที่จะต้องละ.

อย่างพระบาลีสติปัฏฐานสูตรที่ว่า *นำอภิชฌาและโทมนัสในโลก ในโลก ในสัตว์โลก ในโลกออกเสียได้ วิเนยฺย โลกเก อภิชฌาโทมนสฺส*. เรื่องมันมีเพียงอภิชฌากับโทมนัส ละเรื่องที่ทำให้พอใจเสียได้ ละเรื่องที่ทำให้ไม่พอใจเสียได้ สองเรื่อง มันก็หมด เพราะมันมีสองเรื่องเท่านั้นที่เป็นปัญหา.

เมื่อพอใจมันก็เกิดโลภะ เกิดราคะ, เมื่อไม่พอใจ มันเกิดโทสะ เกิดโกธะ, แล้วไม่รู้ว่าจะพอใจหรือจะไม่

พอใจดีนั่นแหละ มันจึงเกิดโมหะ มันไม่เข้าใจได้ มันก็คงอยู่
แค่เรื่องความพอใจและความไม่พอใจเท่านั้น; ถ้าละอภิชฌา
และโทมนัสเสียได้ มันก็ไม่เกิดโลภะ โทสะ โมหะ. ฉะนั้นการ
ปฏิบัติ จึงมุ่งไปกำจัดอภิชฌาและโทมนัส อย่างคำกล่าวในสติปัฏ-
ฐานสูตร ทรงยกเอาเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ รู้ได้จาก โพธิปักขิยธรรม
๓๗ ๗ หมวด.

หมวดแรกสติปัฏฐานมาก่อนหมวดแรก นั่นแหละ
หมวดที่จะต้องทำ หมวดที่จะต้องทำเป็นหลัก คือว่า ละความยึด
ถือว่าตัวตนในกาย ในเวทนา ในจิต ในธรรมเสียได้ นำอภิชฌา
และโทมนัสในโลกออกเสียได้ นี่คือตัวหลักที่ต้องทำ. ที่นี้
หมวดถัดไป เป็นอุปกรณ์ของหมวดนี้ เช่นสัมมัมปธาน เป็นวิธี
เครื่องกระทำให้กระทำ, แล้วก็ อิทธิบาท ก็เป็นอุปกรณ์เครื่องให้
กระทำ, อินทรีย์ ๕, พละ ๕ ก็เป็นอุปกรณ์เครื่องช่วยในการกระทำ
พอมาถึงโพชฌงค์ ๗ ก็เป็นอุปกรณ์ด้วย เป็นอาการที่กระทำไป
ตามลำดับ, พอมาถึงหมวดมรรคมีองค์ ๘ ก็เป็นการสรุปให้ว่า
ต้องกระทำอยู่อย่างนี้ มีหลักสำหรับเดินหรือดำเนินอยู่อย่างนี้.
หมวดที่เป็นเนื้อเป็นตัวแท้สำหรับปฏิบัติ เป็นหัวใจนั้น ก็คือ
หมวดแรก คือหมวดสติปัฏฐาน ๔ นั่นเอง.

ขอให้ทุกคนเข้าใจไว้ด้วย ว่าการปฏิบัติทั้งหมด มันมีใจ

ความสำคัญรวมอยู่ที่ปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ถอนตัวตนออกเสียได้ จากกาย จากเวทนา จากจิต จากธรรม มันก็ไม่อาจจะเกิดอภิชณาและโทมนัส, มันก็ไม่อาจจะเกิดโลภะ โทสะ โมหะ, มันไม่อาจจะเกิดความทุกข์ใดๆ. ฉะนั้นเรารู้ว่า นี่มันเป็นตัวการ ถอนตัวตนออกเสียได้ จากสิ่งทั้ง ๔ นี้ ไม่มีอภิชณา โทมนัสในสิ่งใดๆ ใต้อีกต่อไป.

การที่ไม่มีอภิชณาและโทมนัสนั้น มันเป็นการตรงกันข้ามกับสัญชาตญาณ. สัญชาตญาณโดยพื้นฐาน มันจะมีอภิชณาและโทมนัสเสียเรื่อยไป ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง, ถึงแม้ว่ามันจะยังไม่ซัดลงไป ว่าอภิชณาหรือโทมนัส มันก็ยังเตรียมพร้อมที่จะอภิชณาหรือโทมนัส มันจึงไม่แปลกไปจากอภิชณาและโทมนัส. นี้เราก็มาพัฒนาสัญชาตญาณเสียใหม่ ให้เป็น*สัญชาตญาณฝ่ายโพธิ์*.

เข้าใจไว้เป็นหลักอย่างนี้ สัญชาตญาณกลางๆ ติดมากับชีวิต; แต่พอเกิดมาแล้ว มันได้รับการแวดล้อม ชนิดที่ทำให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น พอใจไม่พอใจ อภิชณาและโทมนัส มันจึงเปลี่ยนจากสัญชาตญาณกลางๆ เป็น*สัญชาตญาณอย่างกิเลส* คือ โลก โกรธ หลง ไปตะพึด. ครั้นได้ทนทุกข์ทรมานมากเข้า เพราะความโลภ ความโกรธ ความหลง มันรู้สึกตัวเข้า มันจึง

จัดการเสียใหม่ ระวังสัจชาตญาณอย่างกิเลสนั้นเสีย ให้เกิด
สัจชาตญาณอย่างโพธิ มั่นตรงกันข้าม.

สัจชาตญาณอย่างกิเลสมันร้ายกาจ มันมีกิเลสเต็มตาม
ความหมาย เต็มที่ตามธรรมชาติของมัน, นี่สัจชาตญาณนี้ เรียก
ว่าสัจชาตญาณฝ่ายต่ำ ฝ่ายผิด. ที่นี้ก็เปลี่ยนเสีย ให้มันเป็น
สัจชาตญาณฝ่ายฉลาดฝ่ายรู้ เพราะว่าเข็ดหลาบ เข็ดหลาบจาก
การที่ได้รับความทุกข์อยู่เรื่อย ๆ. ได้ชิมรสของสัจชาตญาณกิเลส
มากพอ มันจึงขอเปลี่ยน, นึกเปลี่ยนเอง เพราะมันเข็ด จึงจะ
คิดไปในทางที่ตรงกันข้าม คือจะกำจัดกิเลสนั้นแหละ จะกำจัด
ความโน้มเอียง ที่มันจะโน้มไปในทางเกิดกิเลส เป็นโลภะ โทสะ
โมหะ; นี่เราจึงมีธรรมะ มีธรรมะขึ้นมา. *ธรรมะทั้งหลาย ก็คือ*
เครื่องพัฒนาสัจชาตญาณ ให้ละจากสัจชาตญาณที่ประกอบ
อยู่ด้วยกิเลส มาเป็นสัจชาตญาณที่ประกอบอยู่ด้วยโพธิ; นี่โพธิ
พุทธะ พุชฌ คือตื่นนอน ตื่นจากหลับ.

มันหลับ มันโง่ไปเป็นพวกกิเลส เป็นสัจชาตญาณฝ่ายกิ-
เลส; ครั้นมีความทุกข์มากเข้าพอสมควร วันดีคืนดีมันฉุกคิดได้
มันต้องการจะกลับตรงกันข้าม มันก็เหมือนกับตื่นนอน ก็มาทำ
ทุกอย่างเพื่อให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องขึ้นมา. ที่เคยรับอารมณ์แล้วโกรธ
ได้รัก หรือโกรธ เกลียด กลัวอะไรก็ตาม ไม่เอา ไม่เอา ที่นี้จะไม่

เอา, จะได้รับอารมณ์อะไรเข้ามา จะไม่รัก ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่กลัว ไม่วิตกกังวล ไม่อาลัยอาวรณ์ ไม่อิจฉาริชยา ไม่หึงไม่หวง, นี้เรียกว่า ต่อสู้กับสัญชาตญาณ อันแสนจะลำบาก. ก็คำนวณตัวเองก็แล้วกัน ทำไมจึงบังคับความรักไม่ได้, บังคับความโกรธไม่ได้, บังคับความเกลียดไม่ได้, บังคับความกลัวไม่ได้ นั่นมันยากสักเท่าไร.

เมื่อเห็นความยากอย่างนั้นแล้ว ก็รู้ว่า โอ พระอรหันต์นี้ ประเสริฐจริงเว้ย, พระอรหันต์นี้ควบคุมสัญชาตญาณได้ เปลี่ยนกระแสแห่งสัญชาตญาณได้ แล้วเพิกถอนอิทธิพลของสัญชาตญาณได้ โดยสิ้นเชิง.

ปุถุชนคนธรรมดาเป็นไปตามสัญชาตญาณ ความรู้สึกที่เกิดตามสัญชาตญาณ หนาแน่นเป็นกิเลสขึ้นมา เป็นกิเลสขึ้นมา. นี้พอเจ็ดพัน ก็เริ่มเปลี่ยนแปลง ปฏิบัติต่อสู้ กลับกระแส ก็มาเป็นพระอริยเจ้า หรือเป็นปุถุชนชั้นดี เป็นพระอริยเจ้าชั้นต้นๆ จนถึงขนาดที่ว่า ตัดอำนาจของสัญชาตญาณได้หมดสิ้น ก็เลยเป็นพระอรหันต์.

ถ้ารู้เรื่องนี้ ก็จะเข้าใจได้ทันที ว่าวันนี้เป็นวันพระอรหันต์, วันมาฆบูชาเป็นวันพระอรหันต์ เราจึงมารู้ว่า เป็นวันที่มนุษย์เริ่มชนะสัญชาตญาณ เป็นจำนวนมากพอ เป็นพระอรหันต์

จำนวนมากพอ. พระพุทธเจ้าก็เป็นองค์แรก ที่ชนะสัตยชาติญาณ
 กำจัดเสียได้ กำจัดรากฐานแห่งกิเลส เชื้อแห่งกิเลส อะไรแห่ง
 กิเลสเสียได้, แล้วก็ทรงสอนให้ผู้อื่นทำได้ จนมากพอเป็นสังคม
 แห่งพระอรหันต์ ผู้มีจิตใจอยู่เหนืออำนาจของสัตยชาติญาณ.

จึงเห็นได้ว่า เรื่องพระพุทธศาสนาตั้งแต่ต้นจนปลาย
 จะเรียกว่าตั้งแต่ ตัว ก จนถึงตัว ฮ ทั้งหมดในพระพุทธศาสนานั้น
 เป็นเรื่องเกี่ยวกับสัตยชาติญาณ: คือความรู้สึกที่มันจะโน้ม
 เอียงไปตามสัตยชาติญาณ ที่คอยโง่เงาขึ้นมา โง่เงาขึ้นมาเป็น
 กิเลส, แล้วก็ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกลายเป็นโพธิ เป็นโพธิให้
 ถึงที่สุด ก็เป็นพระอรหันต์ มันก็จบ จบเรื่อง. เมื่อเป็นพระอร-
 หันต์ก็จบเรื่อง คือเพิกถอนสัตยชาติญาณอันเร้นลับ อันลึกซึ่ง
 อันเหนียวแน่น อันมั่นคงในสันดานได้ มีสันดานบริสุทธิ์จาก
 กิเลสเครื่องเศร้าหมอง ก็เพราะเหตุนี้.

นี่บางคนจะเห็นว่า คำว่าสัตยชาติญาณนี้ไม่เคยพบในพระ
 บาลีในพระไตรปิฎก; นั่นเพราะเขาไม่รู้ เพราะตามันตีเกินไปก็ได้
 มันก็คือเรื่องกิเลสทั้งหมด, เรื่องอนุสัยที่มีอยู่ในสันดาน
 หรือว่าความรู้ผิด ความเป็นไปผิด เพราะปราศจากความรู้
 ที่ถูก นั่นแหละคือพวกสัตยชาติญาณ.

ก็รู้อยู่แล้ว ว่าธรรมะนี้สอนให้ละความโลภ ความโกรธ

ความหลง แต่ทำไมละไม่ได้ ทำไมละไม่ได้? เพราะคนนั้นมันยังเป็นเด็กมากเกินไป ต่อสิ่งที่เรียกว่าสัตยาตญาณ ไม่รู้จักจึงบังคับไม่ได้ จึงละไม่ได้ มันก็ต้องเป็นไปตามอำนาจสัตยาตญาณ มันก็หลงไหลในอภิขณาและโทมนัส โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัตยาตญาณทางเพศ.

เรื่องทางเพศทุกแง่ทุกมุมทุกกระแส มันเป็นเรื่องบ้าบอเดียว บ้าบอเดียว ไม่ใช่อะไรดีไปกว่านั้น; แต่คนก็ยังหลงกันจนถึงที่สุด บุษบาเป็นสิ่งสูงสุด เป็นพระเป็นเจ้าเป็นเทพเจ้าไปเสียก็มี, บางลัทธิบุชากามารมณ์เป็นเทพเจ้า. นี่เพราะเขาไม่รู้เรื่องนี้ ก็ถูกสัตยาตญาณหลอกลวงเอามากถึงอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้ก็มารู้กันเสียที่ว่า มันไม่ใช่เรื่องอะไร นอกไปจากเรื่องของสัตยาตญาณ ที่เดินมาผิดทาง จากความเป็นกลางๆ มาเป็นความโง่, มาเป็นความหลง, มาเป็นกิเลส. มนุษย์ก็เลยมีปัญหา เพราะควบคุมสัตยาตญาณไม่ได้, บางทีก็เรียกว่าควบคุมความรู้สึกฝ่ายต่ำไม่ได้, หรือเรียกให้ชัดเจนหน่อย ก็ว่าควบคุมสัตยาตญาณอย่างสัตว์นั้นไม่ได้. สัตยาตญาณอย่างสัตว์คือต่ำกว่ามนุษย์ มันก็ครอบงำเอาเรื่อยไปๆ จนกว่าเมื่อไรจะเป็นพระอรหันต์เท่านั้น.

เรื่องของพระอรหันต์ ก็คือเรื่องของผู้ที่อยู่เหนืออำนาจ

ของสัตยาตญาณ โดยประการทั้งปวง ไม่สามารถที่จะน้อมจิตใจ
ไปคตินึกขนิณินตีขินร้าย เป็นอภิขณาและโทมนัสในโลกได้ต่อ
ไปอีก. นี้เรียกว่าเป็นยอดมนุษย์, เป็นมนุษย์ที่ขึ้นถึงยอดสุด
ของความเป็นมนุษย์ ควบคุมอภิขณาและโทมนัสเสียได้ ก็คือ
ควบคุมสัตยาตญาณฝ่ายกิเลสได้.

หรือจะว่าทำให้มันเป็นญาณที่บริสุทธิ์ขึ้นมาด้วยการอบรม
ด้วยการพัฒนา ให้ญาณที่เกิดตามสัตยาตตามธรรมดานั้น กลาย
มาเป็นญาณที่เต็มไปด้วยสติปัญญา. มีความรู้ที่ควรจะรู้ได้ เรื่อง
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้ความจริงของสิ่งทั้งปวง, มีความรู้ที่
มีกำลังแก่กล้า ระวังความรู้สึกความต้องการของสัตยาตญาณ
เสียได้ จึงไม่มีความหลงใหลในสิ่งใด เพราะว่าทุกสิ่งมีความเป็น
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; นี้พระอรหันต์ พระอรหันต์ ขอให้รู้จัก
พระอรหันต์ ในฐานะเป็นผู้ที่ชนะสัตยาตญาณ.

ถ้ายังเป็นคนธรรมดา มันยังต้องเป็นบ่าวเป็นทาสของ
สัตยาตญาณ ที่เราเรียกว่าเป็นทาสของกิเลส นั่นแหละ ต้องทำ
ไปตามอำนาจของกิเลส เรียกว่ากิเลสมันไสหัว ให้ทำอะไรไป
ตามอำนาจของกิเลส นี่คือนคนธรรมดา. ทีนี้มันถูกไสหัวให้ทำ
ทนทุกข์ทรมานมากเข้าๆ มันเกิดรู้สึกตัวขึ้นมา มันอยากจะต่อสู้
มันจะขบด ขบดต่อกิเลส.

ขบถคำนี้ก็เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ คือขบถต่อกิเลส กิเลสเป็นนายเหนือหัวมาตลอดเวลา ตั้งแต่ไม่รู้สีกตัวอะไร, ตั้งแต่เป็นเด็กขึ้นมา จนถึงเป็นวัยรุ่นเป็นหนุ่มเป็นสาว กิเลสไล่หัวมาตลอดเวลา. เดี่ยวนี้มาารู้สีกได้ อายุมากพอแล้ว ก็เลยจะขบถ คือจะสลัดกิเลสออกไป ให้ลงไป ไม่มาไล่หัวอีกต่อไป. คำว่า ขบถใช้ในความหมายที่เป็นธรรมะ เรามีชีวิตอย่างขบถต่อกิเลส ซึ่งเป็นนายเหนือหัวมาตลอดเวลา พระอรหันต์สลัดได้หมด เป็นนายเหนือกิเลสโดยประการทั้งปวง.

วันนี้เป็นวันพระอรหันต์ ก็ควรจะเอาเรื่องนี้มาพูดกัน อาตมาจึงเอาเรื่องนี้มาพูด, แล้วก็แนะนำให้สังเกตให้เห็นให้ดีๆ ว่า พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้สอนให้มาหยุดติดอยู่ที่ตรงดี เหมือนศาสนาโดยมาก. ถ้าต้องออกชื่อมันก็ไม่ค่อยจะดี อย่าออกชื่อศาสนาใดเลย แต่ว่าเกือบจะทุกศาสนา สอนให้หยุดอยู่ที่ดี ดีที่สุด ดีที่สุด พระเจ้าก็คือยอดสุดของความดี เป็นที่รวบรวมสุดของความดี แล้วก็ไปติดอยู่กับพระเจ้า. อย่างนี้มันดับทุกข์ไม่ได้สิ้นเชิง มันดับทุกข์ได้แต่ส่วนที่มันเกี่ยวกับเรื่องของความชั่ว แต่ทุกข์ที่จะเกิดมาจากความดีนั้นไม่ดับ มันยังคงบ้าดี เมาดี หลงดี อวดดี. แม้แต่ว่า เราเรียกว่าบุญก็ได้ จะมาหยุดอยู่แค่บุญนั้นไม่ได้หรอก, มันบ้าบุญ มันเมาบุญ มันหลงบุญ แล้วมันก็จะ

อวดดีเรื่องมีบุญ มันไม่จบ เรื่องมันยังไม่จบ.

ฉะนั้นเขยิบขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งเกิด พุทธบริษัททั้งหลาย จะต้องเขยิบขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ให้ชนะดี เหนือดี ไม่ติดดี ความหมายแห่งความดีมาครอบงำจิตใจของเราไม่ได้. เหมือนอย่างพระอรหันต์นั้น เป็นผู้ละชั่วละดีเสียได้ ละบุญละบาป คือละอิทธิพลของบุญของบาปเสียได้ ไม่ให้มาย่ำยจิตใจอะไรอีกได้.

เดี๋ยวนี้ออกมาเสียได้ จากความชั่วหรือบาป แล้วก็ยึดคอเข้าไปในบ่วงของความดีหรือบุญ ผูกมัดเหนียวแน่นกว่าบาปเสียอีก. มันก็เลยมีตัวกู มีตัวกูค้ำดินรนอยู่ ค้ำดินรนอยู่ อะไรๆเป็นปัญหาไปหมด, แม้แต่ความดี มันก็มากลายเป็นร้ายขึ้นมา คือให้โทษขึ้นมาเพราะความบ้าดี หลงดี อวดดี เรื่องยังไม่จบสำหรับดี เพียงแต่ดีเรื่องยังไม่จบ. สำหรับในพุทธศาสนาของเรานั้น ถ้าเพียงแค่นี้ มาถึงดีเท่านั้น เรื่องยังไม่จบ, เรื่องจะต้องขึ้นมาถึงมีจิตใจขาวรอบ *สจิตตปริโยท ปริโยทแปลว่าขาวรอบ ทำจิตใจให้ขาวรอบ ไม่ติดชั่วติดดี.*

อยากจะพูด แต่ก็นึกว่า มันจะเป็นการทับถมผู้อื่น, ยกตัวอย่างคริสเตียนคริสตัง ขอภัยนะ คัมภีร์ไบแรกๆ ของคัมภีร์ไบเบิ้ลนั้น ไม่ให้ติดชั่วติดดี กินลูกไม้ต้นที่ทำให้เกิดรู้ชั่วรู้ดีแล้วก็

ตาย คือเป็นทุกข์; นี้ปรากฏอยู่ตอนต้นของคัมภีร์ไบเบิล. แต่
ว่าพวกลูกศิษย์ทั้งหลาย สาวกบริษัททั้งหลาย มายึดถือในความดี,
เอาพระเจ้าเป็นยอดสุดของความดี, เอา God God นี้เป็นยอด
สุดของความดี เลยติดดี. เขาก็ฝันคำสั่งสอนในตอนต้นของ
คัมภีร์ไบเบิลนั่นเอง.

พุทธศาสนาเราไม่เป็นอย่างนั้น มีความมุ่งหมายที่จะละ
ชั่วละดีออกไปเสีย, อยู่เหนืออิทธิพลของชั่วและดี แล้วตลอดไป
จิตจึงขาวรอบ จิตจึงจะว่าง ขาวรอบจากความยึดมั่นถือมั่น ซึ่ง
เป็นสิ่งเศร้าหมอง.

เอาละ สรุปความกันที่ ว่าพุทธบริษัทนั้นอย่าไปหยุดอยู่
ตรงที่ดี หรือติดดี อย่าไปหยุดอยู่ตรงที่ดี, ละชั่วแล้ว อย่าไป
หยุดอยู่ตรงที่ดี ต้องมีจิตใจอยู่เหนือดี ไม่ให้ความดีนั้นเกิด
ครอบงำจิต แล้วหลงดี บ้าดี อวดดี; นี่มีเท่านั้น.

วันนี้ทั้งหมดนี้ จะพูดเพียง ๒-๓ คำเท่านั้น ที่จริงมันก็
เป็นเรื่องที่พูดกันมาทุกปี แต่วันนี้ชี้ในแง่เฉพาะที่ว่า พุทธศาสนา
จะไม่หยุดอยู่เพียงแค่นี้ จะต้องมิจิตขาวรอบ อยู่เหนือชั่ว
และดี. ทุกคนก็จำได้ เรื่องโอวาทปาฏิโมกข์ สพฺปาปสฺส อกรรม
ก็สวดท่องกันอยู่ทุกวันๆ แต่อาจจะไม่รู้ก็ได้ ว่าพระพุทธเจ้าท่าน
ต้องการไม่ให้ติดอยู่แค่นี้.

เดี๋ยวนี้พุทธบริษัทยังติด หรือหยุดอยู่แค่นี้ แล้วก็อวดดี แล้วก็บ้าดี แล้วก็หลงดี, มันอยากจะทำบุญอวดกัน อวดความ มั่งมี อวดความร่ำรวย อวดอะไรต่างๆ นี่คนมันติดดี มันอวดดี. ถึงแม้มันจะดีจนเป็นเทวดา มันก็ยังมี ความทุกข์ เพราะการบ้าดี อวดดี หลงดี จิตมันไม่ขาวรอบ; มันจะต้องถอนความยึดมั่นใน ความดี อีกทีหนึ่ง.

เอาละเป็นอันว่า วันนี้ไม่ต้องพูดอะไรกันมาก พูดเพียง ข้อเดียวว่า พระพุทธศาสนานั้น ไม่ไปหยุดชะงักอยู่เพียงแค่ว่าความดี, ต้องการให้มีจิตเป็นอิสระอยู่เหนืออิทธิพลของความดี ไม่ให้ ความดีมาหลอกให้หลงติดหรือมัวเมาในความดี.

ถ้าใครฟังถูก มันก็คงจะมีประโยชน์ คือจะได้เข้าถึงหัวใจ ของพุทธศาสนา. ถ้ายังชอบดี บ้าดี หลงดี ก็เอาไปตามเดิม เอาไปตามเดิม; แล้วก็เข้าไปในขอบเขตของศาสนาอื่น โดย ไม่ทันรู้ โดยไม่ทันรู้ละ ศาสนาอื่นที่สอนให้ติดอยู่เพียงแค่ว่าความดี หยุดสูงสุดอยู่เพียงแค่ว่าความดี.

เราไม่ค่อยชอบหรอก ที่คนเขาพูดว่า ศาสนาทุกศาสนา สอนให้คนทำดี มันจะพาลหาว่าพุทธศาสนาไปด้วย ว่าสอนให้คน ติดดี. พุทธศาสนาสอนให้คนทำดีในขั้นแรก แล้วให้มีจิตใจ อยู่เหนือคุณค่าของความดี เหนืออิทธิพลของความดี,

เป็นผู้มีจิตใจว้าวนอบ ปราศจากความยึดถือ นั่นแหละคือ จิตว่าง.

พอพูดว่าจิตว่าง ก็ต่างกันใหญ่, ที่จริงว่า จิตมันว้าวนอบ มันไม่ยึดถืออะไร นั่นแหละมันคือจิตว่าง; ถ้าจิตมันยึดถืออะไร อยู่ แม้แต่ยึดถือดี มันก็เป็นจิตวุ่น มันไม่ว่าง มันก็เป็นทุกข์. จิตว่าง ก็คือไม่ยึดถืออะไร, ไม่จับฉวยอะไร, ไม่ติดอยู่กับอะไร, ไม่ผูกพันอยู่กับอะไร มันเป็นจิตว่าง.

จงทำจิตให้ว้าวนอบ นั่นแหละคือทำจิตให้ว่าง จากความยึดถือ, อยู่เหนืออิทธิพลของความชั่ว, อยู่เหนืออิทธิพลของความดี, ไม่มีความหลงใหลในคุณหรือค่าของอะไร. สิ่งที่เราเรียกว่าคุณหรือค่านี้นั้นมันเป็นเรื่องที่มนุษย์สมมติ ตามธรรมชาติไม่ชั่วไม่ดี, ธรรมชาติไม่รู้ไม่ชี้ เรื่องชั่วเรื่องดี มันมีอย่างนั้นๆ อย่างนั้นๆ ไปตามกฎของธรรมชาติ. แต่ถ้าสิ่งใดมันถูกกับกิเลสของมนุษย์ มันสมมุติว่าดี มนุษย์สมมุติเอาเองว่าดี.

เพราะฉะนั้นความดีมันยังเป็นของเด็กเล่นๆ อยู่มาก คือมันถูกกับความต้องการของกิเลส แล้วก็สมมุติกันว่าดี, อย่างมีทรัพย์สินสมบัติ มีเงินทอง แก้วแหวน เพชรพลอยอะไรมา ก็สมมุติกันว่าดี; นั่นมนุษย์มันสมมุติกันว่าดี ธรรมชาติไม่รู้ไม่ชี้เรื่องชั่วเรื่องดี. เมื่อมนุษย์หลงสมมุติว่าดี มันก็ติดอยู่ในคุณค่าของ

ความดี เพราะฉะนั้นจึงบูชาสิ่งสมมติเหล่านี้ เช่น ชื้อเพชรมาแขวนคอราคาล้าน ให้หมาเปลา ๆ มันก็ไม่เอาเนี่ย คิดดูซิ. เพราะว่ามันดีสมมติ เพราะเหตุนี้ เรียกว่าคุณค่า คุณค่าของสิ่งนั้นตามที่สมมติกัน.

อย่าตกอยู่ภายใต้ความหลอกลวง ของสิ่งที่เรียกว่าคุณค่า ภาษาปรัชญา คำว่าคุณ มันไม่ใช่บุญคุณอะไรอย่างนี้, คุณคือค่า ค่าคือสิ่งที่มนุษย์สมมติกันขึ้นมา ตามความโง่ของมนุษย์ อันนั้นมีค่าเท่านั้น อันนี้มีค่าเท่านั้น ที่จริงธรรมชาติไม่ได้จัดให้มีค่าอย่างไร ไม่จัดเป็นชั่วเป็นดีอย่างไร เป็นธรรมชาติเสมอทั้งนั้น. ถ้าเห็นอย่างนี้แล้ว ก็ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น เรื่องแพงเรื่องถูก เรื่องดีเรื่องชั่ว, เรื่องทุกเรื่องที่ยึดถือเข้าแล้ว มันก็ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา.

มันก็มาสำเร็จอยู่ตรงที่ว่า ยึดถือเรื่องดี, อะไรสมมติกันทั้งโลกว่าดี มันก็ยึดถือว่า สิ่งนั้นประเสริฐ; จะไปยึดถือพระอรหันต์ว่าดี อย่างนี้บ้าเลย, พระอรหันต์อยู่เหนือความชั่วและความดี จะไปยึดถือพระอรหันต์ว่าดีที่สุด ก็คนมันโง่เอง จะทำอย่างไร. มันก็เป็นพระอรหันต์ไม่ได้หรอก ถ้ามันยังติดแน่นในความดี.

นี่พูดอย่างนี้ บางคนเขาก็หาว่า พูดเกินไปแล้ว ไม่ควร

จะพูดเรื่องอย่างนี้ เอาเรื่องที่ไม่ควรพูดมาพูดอย่างนี้. อาตมาก็ถูกด่า มีคนเขียนด่าอยู่เกือบทุกวันแหละ เพราะเอาเรื่องที่เกิดขึ้นความจำเป็นมาพูด หรือว่ามันสูงเกินไป; แต่แล้วมันก็ช่วยไม่ได้ มันช่วยไม่ได้ เพราะว่ามันเป็นเรื่องที่จะต้องแก้ไข ให้เรามันหลุดออกมาเสียจากสิ่งที่ทรمانจิตใจ.

ความชั่วนั้นไม่ทรمانจิตใจก็มากนัก ความดีนั้นทรمانจิตใจลึกซึ้ง ละเอียดเกือบจะมองไม่เห็น, เรื่องบ้าดีมันร้ายกว่าบ้าชั่ว บ้าชั่วมันบ้ากันไม่ค่อยไหวหรอก แต่ถ้าบ้าดีแล้ว มันบ้ากันสุดเหวี่ยง บ้าจนหมดเนื้อหมดตัวก็ไม่รู้. ก็มีคนเป็นทุกข์ เพราะยึดถือในความดีนั้นมากเกินไป กลัวจะสูญเสียเกียรติยศชื่อเสียง กลัวจะไม่มีหน้าไม่มีตา, ฆ่าตัวเองตายเพราะเงินเหลือเพียงร้อยล้าน เงินร้อยล้านไม่พอรักษาความดี ซึ่งฆ่าตัวเองเสียก่อนดีกว่า; นี่คนที่หลงยึดมั่นถือมั่นในเรื่องของความดี.

เอาละ วันนี้ไม่พูดเรื่องอะไรแล้ว พูดคำเดียวว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้ไปสิ้นสุดหยุดอยู่ที่คำว่าดี หรือเรื่องของความดี ต้องการให้มีชีวิตจิตใจอิสระเหนือมันขึ้นไปเหนือค่าของความดี เห็นความดีเป็นของเด็กเล่น.

พูดอย่างนี้มันอันตรายอีกแล้ว ไม่พ้นถูกด่าอีกแล้ว

เพราะว่าทุกคนบูชาความดี, เขาสอนกันอยู่ให้ทำความดี ให้บูชาความดี. เราบอกว่า ความดีเป็นเรื่องของเด็กเล่น, เป็นเรื่องของสมมติ ความจริงมันไม่ชั่วมันไม่ดี นั่นมันเป็นเรื่องของคนที่ไม่รู้อะไร ไปหลงไหลในความดี.

พูดเพียงเท่านี้ คัมภีร์แล้วกรรมัง พอกรรมัง การเทศน์คราวหนึ่งวันหนึ่ง ในวันสำคัญเช่นวันนี้ ทั้งวันไม่พูดเรื่องอะไรอื่น พูดแต่เรื่องว่า พุทธศาสนาไม่ได้สอนให้มาหยุดติดอยู่เพียงแค่ว่าความดี, สอนข้อที่ ๓ คือ *สจิตตปริโยทปนํ มีจิตขาวรอบ*.

ถ้าไม่ต้องการให้ขึ้นไปเหนือความดี ก็สอน ๒ ข้อก็พอแล้ว *สพฺพปาปสฺส อภินฺนํ, กุสลสฺสุปฺสมฺปทา* ๒ ข้อนี้ก็พอแล้ว. ทำไมต้องมีข้อ ๓ ที่ยิ่งไปกว่าความดี? มันก็คือ ความไม่ติดในความดี ความไม่ยึดถือในความดี ไม่จมอยู่ในความดี ไม่บ้าดี ไม่หลงดี ไม่เมาดี ไม่อวดดี. อวดดีเป็นเรื่องของเด็กๆนะ การอวดดีเป็นเรื่องของเด็กทารก ฉะนั้นเราก็ไม่ต้องทำชนิดที่เป็นทาสของความดี มีความดีสำหรับจะอวดกัน.

เอาละ พอแล้ว ขอให้มีความเข้าใจให้ถูกต้อง หนักแน่น ตรงเผงลงไปว่า พุทธศาสนาไม่ได้สอนให้มาสิ้นสุดหยุดจบลงที่ความดี แต่สอนให้อยู่เหนือความดีต่อไปอีก จนเป็นความว่าง.

ชั่วนี้หน้ไม่ไหว ดีก็รับกวนอย่างลึกซึ้ง สูงขึ้นไปดีกว่า ก็

คือว่าง, ต่ำที่สุดคือชั่ว อยู่ตรงกลางคือดี สูงสุดไม่มีอะไรดีกว่า
อีกแล้ว ก็คือว่าง. เห็นสิ่งทั้งปวงโดยความเป็นของว่าง ไม่ยึด
ถืออะไร มันก็เป็นจิตว่าง, มีแต่ความรู้ที่ถูกต้อง เพราะจิตเป็น
อิสระ ไม่ถูกปิดบัง หลอกหลวง ควบคุมไว้ ด้วยกิเลสใด ๆ ด้วยโมหะ
ด้วยอวิชชาใด ๆ เรื่องมันก็จบ.

จำไว้ ๓ คำว่า ชั่ว แล้วก็ดี เหนือดีขึ้นไปขาวรอบ คือว่าง
นี้ควรจะจำง่ายที่สุดนะ. ต่ำที่สุดคือชั่ว สูงขึ้นมาคือดี สูงขึ้นไป
อีกคือว่าง พอว่างก็หมดปัญหา.

นี่ใครที่ยังไม่ว่าง เอาไปคิดดู มันจะได้ช่วยให้รู้จักเลื่อน
ชั้นขึ้นไปให้ถึงว่าง. ถ้ายังมีค่าแห่งความดีเหลืออยู่ มันก็จะต้อง
ยึดถือความดีนั้นเป็นตัวตนอยู่ มันก็แบกของหนัก คือความดี
ความชั่วแบกเข้าก็หนัก ความดีแบกเข้าก็หนัก แม้จะหนักคนละ
อย่าง. ที่ไม่แบกอะไรเลยนั่นคือว่าง นั่นแหละคือพระอรหันต์
อยู่เหนือดีเหนือชั่ว เหนือบุญเหนือบาป เหนือสุขเหนือทุกข์
เหนือทุกอย่างทุกประการ.

การบรรยายในวันนี้ ต้องขอถือโอกาสว่า พอสมควร
แก่เวลา เพราะว่าหลังจากมาชุมนุมกันนี้ ยังต้องทำสังฆกรรม
อะไรอีกบางอย่าง จึงขอยุติธรรมเทศนาในโอกาสแห่งมาช
บุชา สำหรับปีนี้ ไว้แต่เพียงเท่านั้น.

เอว้ ก็มี ด้วยประการฉะนี้.

สุดยอดที่มนุษย์จะไปถึงได้ คือ

ความเป็นพระอรหันต์

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายธรรมะในครั้งนี้ ก็ขอโอกาสบรรยายในรูปการบรรยาย ไม่ใช่ในรูปของการแสดงธรรมเทศนา เพราะที่ไม่มีคัมภีร์ ไม่มีใครเอาใบลานมาให้เลย; ก็ต้องขอแสดงธรรม ในลักษณะของการบรรยายตามธรรมดา แล้วก็ไม่มีเรื่องอื่น นอกจากเรื่องมาฆบูชา.

ท่านทั้งหลายก็รู้ดีแล้ว ว่ามาฆบูชาคืออะไร, แล้วก็มากันทุกปีทุกคราว ที่มีมาฆบูชา. แต่เป็นที่น่าสงสัยอยู่ว่าจะได้รับประโยชน์อะไร มากไปกว่า สักแต่ว่ามา สักแต่ว่ามา, สักแต่ว่ามาทำมาฆบูชา ก็สมมติเอาว่าได้บุญได้กุศล ได้อะไรทุกอย่าง อันเกี่ยวกับการมา; ถ้าอย่างนี้ยังไม่ปลอดภัย คือว่ามันจะไม่ได้ผลคุ้มค่ากันนั่นเอง.

เราเคยพูดกันมาที่ครั้งก่อนแล้วว่า ถ้าใช้เงินไม่คุ้มค่า ก็
 ต้องไปทะเลาะกับยมบาล, ยมบาลเขาเล่นงานเอา ว่าคนนี้ใช้
 เงินไม่คุ้มค่า ต้องจับตัวทรมาน คือทะเลาะกับยมบาลในลักษณะ
 อย่างนี้; นี่แหละเป็นเรื่องที่จะต้องใคร่ครวญพิจารณา ว่ามันได้
 อะไรคุ้มค่ากัน. บางคนก็มาไกล มาจากกรุงเทพก็มี ไกลกว่า
 กรุงเทพก็มี มาจากสุดทางใต้โน้นก็มี; มันก็ต้องเสียค่าพาหนะ
 มาก เสียเวลามาก เสียเร็วแรงมาก เป็นการลงทุนมาก แล้วได้
 อะไรคุ้มค่ากัน. ถ้าได้อะไรไม่คุ้มค่ากัน ใครรับผิดชอบ? มันก็
 ตัวเองต้องรับผิดชอบ แล้วมันก็เปรียบเสมือนหนึ่งว่า ไปทะเลาะ
 กับยมบาล ที่เขารักษาความถูกต้อง ความเป็นธรรม ความยุติธรรม;
 คนนี้ใช้เงินไม่คุ้มค่า ต้องลงโทษ.

ถ้าจะมองไปให้ดี ก็เห็นว่า มันลงโทษอยู่ในตัวมันเอง
 ด้วยการที่ไม่มีความเจริญงอกงามก้าวหน้า ไปตามทางธรรมะ มัน
 ก็ได้มีความทุกข์อยู่อย่างเดิม; นี้เรียกว่ายมบาลลงโทษ. เพียง
 เท่านั้นมันก็น่าหวาดกลัว ว่าชีวิตนี้ล่วงไป ล่วงไปโดยไม่คุ้มค่า,
 แล้วบางทีก็ต้องเสียเงินเสียทอง เสียเวลา เสียเร็วเสียแรงเพิ่ม
 เข้าไปอีก แล้วก็ยังไม่คุ้มค่า หรือมันยังไม่คุ้มค่ายิ่งขึ้นไปอีก.

ฉะนั้นจึงอยากจะขอให้ทุกคน โดยเฉพาะที่มาจากที่ไกล
 พยายามทำความเข้าใจให้ดี ๆ สอบสวนซักไซ้เรื่องราว เกี่ยวกับ

ตัวเองให้ดีๆ ว่ามีอะไรคุ้มค่า, ได้อะไรคุ้มค่า, ในการที่มีชีวิตมาเป็นปีๆ ก็ดี ได้อะไรคุ้มค่า, หรือเรื่องเฉพาะ ว่ามาสวนโมกข์แต่ละครั้งๆ นี้ ได้ประโยชน์อะไรคุ้มค่า ขอให้ทุกคนนึกดู. ถ้าไม่คุ้มค่า จะไปโทษใคร ใครจะรับผิดชอบ, มันก็ต้องทะเลาะกับตัวเอง โดยปรับปรุงกันเสียใหม่ จัดการกันเสียใหม่ ให้มันได้รับประโยชน์คุ้มค่า.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการมาสวนโมกข์ ถ้าได้รับความรู้ที่ถูกต้อง ที่เพียงพอกลับไป เอาไปดำเนินชีวิตให้ถูกต้องต่อไป มันก็เป็นการมีชีวิตคุ้มค่า, มีการอยู่เป็นมนุษย์ ที่ได้รับประโยชน์คุ้มค่า. เรียกว่ามันกว้างออกไป ไม่เพียงแต่พูดว่ามาสวนโมกข์แล้วก็ได้อะไรคุ้มค่า; มันกลายเป็นว่า เดียวนี้ชีวิตทั้งหมด ที่ดำเนินไปทั้งหมดนั้น มันมีประโยชน์คุ้มค่า.

เอาละ จะพูดให้แคบเข้ามา ว่ามาทำมาฆบูชานี้จะได้ประโยชน์อะไรคุ้มค่า? บางคนจะไม่ทราบเสียเลยด้วยซ้ำไป ว่าวันมาฆบูชานี้เป็นวันพระอรหันต์ โดยใจความที่สำคัญที่แท้จริงแล้ว การทำมาฆบูชาวันนี้ เป็นการทำให้เป็นที่ระลึกแก่พระอรหันต์ อุทิศเจาจงพระอรหันต์ เพราะว่าเป็นวันพระอรหันต์.

คำว่าพระอรหันต์นี้ ก็ได้ยินกันเคยชิน แต่ก็น่ากลัวอยู่ว่าจะไม่รู้ว่าพระอรหันต์นั้นคืออะไร? คือใคร? เพราะเหตุใดจึงได้

เรียกว่าพระอรหันต์? ในวันนี้เราพูดกันถึงเรื่องพระอรหันต์ ก็จะเป็นการสมควร ที่จะรู้เรื่องพระอรหันต์ จนได้ใช้ประโยชน์ให้สำเร็จ.

ความเป็นพระอรหันต์นี้ ก็หมายถึงมนุษย์ที่เจริญงอกงามก้าวหน้าทางจิตใจอย่างถูกต้อง จนไม่มีปัญหาอะไรเหลืออยู่เป็นความทุกข์หรือเป็นกิเลสเครื่องเศร้าหมอง. พูดสั้น ๆ ก็ว่า มันเป็นจุดสุดท้ายของมนุษย์ ที่จะสูงขึ้นไปได้, จะเรียกว่าพ้นจากความชั่ว แล้วไปสู่ความดี, แล้วก็พ้นไปจากความดีไปสู่อะไร; นี่จะต้องเข้าใจ. ถ้าอยู่แค่ความดี มันก็ผูกพัน มีปัญหาวนวายอยู่กับความดี. ถ้าเหนือจากนั้นขึ้นไปอีก จะมีอะไร? ก็มีความว่าง, ถ้ามีความว่างแล้ว มันก็ไม่มีกิเลส มันก็ไม่มี ความทุกข์ ไม่มีอะไรที่เป็นปัญหาต้องทำให้ยุ่งยากลำบากใจ.

ขอให้รู้ว่า พระอรหันต์นั้น ก็คือสุดยอดที่มนุษย์จะไปถึงได้ คือความว่างจากกิเลส ไม่มีกิเลส, ว่างจากความทุกข์ ไม่มี ความทุกข์, ว่างจากตัวตน ก็ไม่ต้องแบกต้องหิ้ว ต้องหาม ต้องหามตัวตนไว้ ในฐานะเป็นของหนัก. ถ้าเข้าใจก็คงจะพอใจ ถ้าไม่เข้าใจ ก็เห็นว่า เป็นเรื่องลมๆแล้งๆก็ได้; นี่มาทำความเข้าใจกันว่า เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด.

ถ้ากล่าวในทางประวัติศาสตร์ละก็ คำว่าพระอรหันต์ก็ได้

เกิดขึ้นมาในโลก เป็นที่นิยมชมชอบของคนสมัยนั้น ที่นั่น คือที่
 พุทธภาษาบาลี พุทธภาษาอินเดีย ว่าอรหันต์ อรหันต์. คำว่าอรหันต์
 นี้เขาพูดกันมาแต่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด คือเขามีพระอรหันต์
 ตามแบบของเขาๆ แม้แต่ชีเปลือย ก็ได้รับการนับถือ ว่าเป็น
 พระอรหันต์ของประชาชน, คนที่ประพฤดิอะไรแปลกๆ ไม่เข้าใจได้
 นำอัสจรรย์ ได้รับการนิยมนว่าเป็นพระอรหันต์ ก็ยังมี. ดัง
 นั้นจึงมีพระอรหันต์หลายรูปแบบ หลายคณะ หลายหมู่ หลาย
 นิกาย. พบข้อความในพระบาลี ว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง
 เห็นนักบวชเดินผ่านมา ก็ยกมือพนมไหว้ ว่าไหว้พระอรหันต์,
 นักบวชแบบไทน์ผ่านมา ก็ยกมือไหว้ ว่าไหว้พระอรหันต์ รวม
 กระทั่งนักบวชแบบชีเปลือย หรือนักบวชแบบทรมานกาย นัก
 บวชหลายๆชนิด.

นี่คำว่าอรหันต์ๆ เป็นคำสำหรับใช้กับผู้ที่เขานิยมยกย่อง
 ว่าเป็นผู้บรรลุลุทธิธรรมะสูงสุด. ภาษาไทยมีคำสั้นๆ ง่ายๆ เรียกว่า
 เป็นผู้สำเร็จ เป็นผู้สำเร็จ. ถ้าถามว่าสำเร็จอะไร? โดยความ
 หมายถึงไป ก็คือสำเร็จประโยชน์สูงสุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ
 เรียกว่าพระอรหันต์ มีกันหลายพวกหลายแบบ.

ครั้งล่วงมาถึงครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ก็ได้รับ
 ความนิยมนยกย่อง ว่าเป็นพระอรหันต์; แม้พระพุทธเจ้าท่านก็

ทรงยืนยัน ในความเป็นพระอรหันต์ของท่าน ว่าเป็นพระอรหันต์ และชนิดที่ถูกต้อง ก็คือดับความทุกข์ได้สิ้นเชิงจริง ๆ ไม่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ หรือไม่ซ่อนเร้น มีเงื่อนไขอะไรต่าง ๆ เหมือนกับพระอรหันต์ในลัทธิศาสนาอื่น. เราจึงควรเข้าใจ ว่าพระอรหันต์มีหลายรูปแบบ.

พระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา นี้ ก็มีรูปแบบของคนโดยเฉพาะ แม้จะเรียกชื่อเหมือนกันกับพระอรหันต์ทั่วไปในศาสนาอื่น สาขาอื่น ศาสนาอื่น; แต่ก็มีความจริง หรือการประพฤติกการกระทำ หรือผลที่ได้รับ เป็นแบบของคน ๆ ตามแบบแห่งพุทธศาสนา ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ได้สอนให้ปฏิบัติ จนดับกิเลสและความทุกข์ได้สิ้นเชิง.

แม้ว่าจะพูดกันถึงขนาดนี้แล้ว มันก็ยังไม่รู้ว่า พระอรหันต์จะเป็นอย่างไรอยู่นั่นเอง ก็เลยเชื่อตามที่พูดว่า เป็นคนสูงสุด เป็นคนดับทุกข์ได้สิ้นเชิง ก็ยังไม่รู้ว่า มันเป็นอย่างไร. ดังนั้นขอชักชวนกันใหม่ ว่าถ้าจะรู้จักพระอรหันต์ว่าเป็นอย่างไร จงรีบทำความเข้าใจ ให้รู้จักอย่างแจ่มแจ้งถึงที่สุด ว่าตนเองนั้นมีความทุกข์อยู่อย่างไร.

นี่พิจารณาตนเอง ว่ามีความทุกข์อยู่อย่างไร; ถ้าตนเองไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นทุกข์ ไม่มีทุกข์ ก็ป่วยการ มันก็ไม่รู้จักพระ-

อรหนต์ได้ เพราะพระอรหนต์เป็นผู้ดับทุกข์สิ้นเชิง. เมื่อตัวเอง
ไม่รู้จักความทุกข์ มันก็ไม่รู้จักความดับทุกข์; จะรู้จักพระอร-
หนต์ผู้ดับทุกข์ ก็ต้องรู้จักว่า ความทุกข์นี้เป็นอย่างไรเสียก่อน.

ที่นี้คนมีความทุกข์ ทุกคนมีความทุกข์ แล้วมันก็นำหัว
อย่างยิ่ง ที่จะพูดได้ว่า แม้อย่างนั้นก็ไม่มีใครรู้จักความทุกข์ ไม่เห็น
ความทุกข์ ในความหมายอันลึกซึ้งของความทุกข์. คนที่นั่ง
ร้องไห้อยู่ ก็กลับไม่รู้จักความทุกข์ มันก็ร้องให้ไปตามเหตุตาม
ปัจจัย ที่ทำให้ร้องไห้, แล้วบางทีมันก็สนุกเสียอีก ได้ร้องให้
สบายใจ ไม่เห็นเป็นความทุกข์ไปเสียก็ได้. นี่เรื่องมันซ้อนเร้น
เป็นเงื่อนงำลึกลับอยู่ที่ตรงนี้ คือว่า คนไม่รู้จักความทุกข์.

ความทุกข์เป็นเรื่องทางจิตใจ ละเอียดลึกซึ้ง, ถ้าเป็น
เรื่องความทุกข์ เรื่องทางกายเป็นความทุกข์ทางกาย เช่นเจ็บปวด
มีแผล มีไฟไหม้ มีอะไรที่มิดำ ยกขัดอะไรนี้. คนก็รู้แต่สักว่า
มันเป็นเวทนาอย่างนั้น รู้สึกเจ็บปวดสำหรับจะร้องไห้; ไม่รู้สึก
ว่าความเจ็บปวดนั้นคืออะไร, มีมูลเหตุมาจากอะไร, ทำไมจึงรู้สึก
เป็นความเจ็บปวด. ไม่รู้จักความทุกข์เต็มที่ ตามความหมายคำ
ว่าทุกข์ รู้สึกแต่เพียงว่าเจ็บปวด; แต่ความหมายของความทุกข์
มันลึกไปกว่านั้น คือมันเป็นความกลัว ที่มันกลัวทุกข์ มันกลัว
ความตาย มันเป็นปัญหาหนักที่ทำให้เรามีความวิปริตในจิตใจ

เป็นห่วง วิตกกังวล. จนกระทั่งว่า ถ้าโง่มากเข้า มันก็เป็นห่วง วิตกกังวลเรื่องความตาย เรื่องกลัวตายนี้ แล้วก็เป็นที่ทุกข์ได้ โดยที่ไม่ต้องเจ็บปวดอะไร.

นี่คนส่วนมาก แม้มีความทุกข์เจ็บปวดอยู่ ก็ไม่รู้จักความหมายของความทุกข์. ส่วนที่รู้จักมากต้องการมาก ก็กลายเป็นตรงกันข้าม คือบุญกุศลที่จะให้ได้รับความสุข ต้องการจะไปอยู่ในสวรรค์ ที่เต็มไปด้วยความสุข มันเหมือนกับเล่นซ่อนหากัน อยู่คนละทาง. พระพุทธเจ้าต้องการให้ดับทุกข์ แต่ผู้ฟังต้องการจะมีความสุข ตามความรู้สึกนึกคิดนึกของตนเอง. แล้วก็กลัวเสียเลยว่า ความสุขที่ตัวต้องการนั้นแหละ มันจะกัดเอาเจ็บปวด, ความอยากในความสุขนั้นแหละ มันจะกัดเอาเจ็บปวด ไปยึดมั่นถือมั่นในความสุขชนิดนั้น มันก็เกิดความหนักอกหนักใจ เกิดความวิตกกังวล หวาดกลัว อาลัยอาวรณ์ ระแวงอะไรต่างๆนาๆ.

เราต้องการแต่เพียงสุขเวทนา ตามประสาคนธรรมดา ซึ่งเรียกว่าปุถุชน มันก็คือคนโง่นั้นแหละ. อะไรเป็นที่ร่อยพอใจ ก็ถือว่าเป็นความสุข พอเขาบอกว่า ในสวรรค์มีสิ่งที่ได้รับ ความพอใจเช่นนั้นมาก ก็เลยฮือกันไปชอบใจสวรรค์ ต้องการจะไปสวรรค์ แย่งกันไปสวรรค์. หารู้ไม่ว่า ถ้าไปยึดถือในความสุข

ชนิดนั้นเข้า มันกลายเป็นความทุกข์, มันกลายเป็นยักษ์เป็นมาร
ขึ้นมาทันที กัดเอาบุคคลผู้ยึดถือเช่นนั้น นับตั้งแต่ลงมืออยาก
ลงมือหวังจะได้ความสุขเช่นนั้น มันก็แผดเผาในจิตใจ ด้วย
ความหิว ด้วยความหวัง.

ครั้นไปถึงเข้า ถ้าสมมติว่าไปถึงเข้า คือได้มา มันก็ยึด
มันถือมันเป็นตัวตน เป็นของของตน เป็นความหนัก เป็นความ
หนักใจ เป็นความรู้สึกเหมือนกับแบกของหนัก, เหมือนกับว่า
เรามีเงินมากๆ มันก็ต้องเป็นห่วง มีความวิตกกังวลว่าจะรักษา
ไว้อย่างไร จะปลอดภัยอย่างไร มันก็เป็นห่วงกตัญญูอยู่ในจิตใจ.
สิ่งที่เป็นความสุขในความหวังของปุถุชนนั้นแหละ มันกลายเป็น
ความทุกข์แผดเผาจิตใจ; ถ้าอย่างนี้ไม่มองเห็น มันก็ยากที่จะ
มองเห็นสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์.

ในคัมภีร์ก็กล่าวถึงความทุกข์ ในชุดแรกก็คือ ปัญหาที่
เกิดมาจากความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย. ความเกิด
ความแก่ ความเจ็บ ความตายทำให้เกิดความยุ่งยากเท่าไร มันก็
เป็นความทุกข์, ทำให้เกิดความวิตกกังวลล่วงหน้าเท่าไร มันก็
เป็นความทุกข์. มาถึงก็เป็นความทุกข์, ยังไม่มาถึงก็เป็นความ
ทุกข์, เก่งมากกว่านั้น ก็ไปเอาที่เป็นอดีตไปแล้ว มาเป็นเครื่อง
สำหรับความทุกข์ สำหรับจะรู้สึกเป็นทุกข์ อย่างนี้ก็ยังมี; มัน

เป็นเรื่องสับสนกันไปหมด.

ทีนี้เรื่องที่ไม่ได้ตัวอย่างใจในปัจจุบัน มันก็มีมาก ความปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้น, พบกันแต่สิ่งที่ไม่ต้องการ, วิบัติพลัดพรากจากสิ่งที่ต้องการ อย่างนี้มันก็เป็นความทุกข์. สังเกตดูให้ดี มันจะพบจุดสำคัญอยู่จุดหนึ่ง คือมันมีความยึดมั่นว่ามีตัวตน แล้วจะมีอะไรเป็นของตน ยึดมั่นตัวตน ยึดมั่นของตน มันก็เป็นของหนักแก่จิตใจ และเป็นความทุกข์.

สรุปแล้ว ความทุกข์มันมาจากความยึดมั่นถือมั่นอะไรๆก็ได้ ว่าป็นตัวตนหรือเป็นของของตน. ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่มีอะไรเป็นทุกข์ ไม่ยึดมั่นความเกิด ว่าความเกิดของตน ความเกิดก็ไม่เป็นทุกข์, ไม่ยึดมั่นความแก่ ว่าป็นของตน ความแก่ก็ไม่เป็นทุกข์, ไม่ยึดมั่นความเจ็บ ว่าป็นของตน ความเจ็บมันก็ไม่เป็นทุกข์, ไม่ยึดมั่นความตาย ว่าป็นของตน ความตายมันก็ไม่เป็นทุกข์.

เดี๋ยวนี้เราไปยึดมั่นเอามาเป็นของตน มันเลยเป็นความทุกข์ไปหมด เป็นทุกข์ด้วยกันทั้งหมด, ทำให้เกิดความหนักใจหนักอกหนักใจ วิตกกังวลอยู่ตลอดเวลา, มีความกลัวเป็นสิ่งที่รบกวนมากที่สุด กลัวตายโดยเฉพาะ กลัวจะต้องตาย. นี้เพราะว่ามีความยึดมั่นในสิ่งใด สิ่งนั้นก็เข้าไปก่ดทับจิตใจ ให้มีความ

รู้สึกที่หนัก แล้วยังเป็นทุกข์.

กล่าวว่าจะฟังไม่ถูกว่าความหนักแก่จิตใจเป็นความทุกข์ คือจิตใจมันไม่เกลี้ยง มันไม่ว่าง มันมีอะไรที่หมายมั่นเป็นตัวตน ของตน, แล้วมันก็กลัว มีความกลัวที่จะสูญเสียตัวตน หรือสูญเสียสิ่งซึ่งเป็นของตน. อันนี้มันเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติสามัญ เรียกว่าเป็นความรู้ที่มันเกิดได้เอง แล้วมันก็เป็นไปในฝ่ายผิด ก็ทำให้เกิดความกลัวและเป็นทุกข์.

ความกลัวตายนี้เล่นตลก ความกลัวตายนี้มันเล่นตลก คือมันทำให้เป็นทุกข์; ถ้าพูดว่าความกลัวตายทำให้เป็นทุกข์ นี้ก็เห็นได้ง่าย เข้าใจว่าคงจะเข้าใจได้ง่าย. แต่อีกทางหนึ่ง ความกลัวตายนั่นแหละ มันช่วยป้องกันไม่ให้เกิดความตาย, เพราะความกลัวตายจึงวิ่งหนี จึงต่อสู้ หรือจึงทำอะไรทุกอย่าง ไม่ให้เกิดความตาย; ความกลัวตายมันเลยเล่นตลก ช่วยให้เกิดความทุกข์ก็ได้ ช่วยให้เกิดความรอด ให้ความหนึรอดก็ได้. แต่ถึงอย่างไรก็เถอะ ทั้ง ๒ อย่างนั้นแหละเป็นความหนัก เป็นความทุกข์แก่จิตใจ ถ้ามีความกลัว มันก็มีความรู้สึกที่เป็นทุกข์ทรมาณ. ความกลัวเป็นทุกข์เป็นภัย ที่เบียดเบียนสัตว์มากที่สุด ยังไม่ตาย ก็ระแวงว่าอาจจะต้องตาย คือคิดล่วงหน้าว่าจะต้องตาย มันเอามาคิดได้ แม้ที่ยังมาไม่ถึง มันก็ต้องเป็นทุกข์เสียเปล่าๆ.

เกิดกิเลส ก็เกิดความทุกข์, ถ้าต่อสู้ป้องกันโดยถูกวิธี ก็เรียกว่า
ยังดีอยู่ ยังอยู่ในฝ่ายที่มีประโยชน์อยู่. แต่เมื่อควบคุมไว้ไม่ได้
มันก็ยึดมันถือมันเต็มที มันก็เหมือนกับแบกของหนัก *ภารา ทเว
ปญจกฺขนฺธา* ขันธ์ทั้งห้าเป็นของหนัก.

นี่ถ้าคนไม่รู้จักขันธ์ห้าก็คืออะไร, ผู้ที่บอกว่า ขันธ์ห้า
เป็นของหนัก มันก็กลายเป็นเป่าปี่ให้เต่าฟัง เป็นการเป่าปี่ให้
แรดฟังหรือให้เต่าฟัง บอกว่าขันธ์ห้าเป็นของหนัก. เพราะคน
ทุกคนพอใจในชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยขันธ์ห้า เป็นที่ตั้งแห่งความ
ยึดถือว่าตัวตนว่าของตน; แต่แล้วมันไม่ดูตรงที่ว่า เมื่อยึดถือว่า
ตัวตนของตน มันกลายเป็นของหนัก แล้วมันก็ต้องเป็นทุกข์.
จึงอยากจะพูดให้ชัดเจนกันเสียในคราวนี้เสีย ว่า ยึดถือขันธ์ห้า
เป็นของหนักนั้นแหละ เป็นเรื่องสำคัญที่เราจะต้องรู้.

บุคคลตรงกันข้าม ก็คือพระอรหันต์ พระอรหันต์ไม่ยึด
ถือขันธ์ห้า ก็เลยไม่มีของหนัก ไม่มีความหนัก; บุคคลเราทั้ง
หลายนี้ มันยึดถือขันธ์ห้า มันเลยมีของหนัก. พระอรหันต์ยังมี
ชีวิตอยู่ ท่านก็มีขันธ์ห้า เหมือนกับเรานั้นแหละ, ฟังดูให้ดี ฐานะว่า
พระอรหันต์ยังมีชีวิตอยู่ ท่านก็มีขันธ์ห้าเหมือนกับเรา เราคนโง่
คนบุญชนยังมีชีวิตอยู่ ก็มีขันธ์ห้าเหมือนกับพระอรหันต์.

แล้วอะไรมันต่างกัน? มันต่างกันตรงที่ว่า บุญชนมีขันธ์

ห้าด้วยความยึดถือ ยึดมั่นถือมั่นว่าตนว่าของตน พระอรหันต์มี
 ขันธห้าโดยไม่ต้องรู้สึกว่ามี แล้วก็ไม่ได้ถือว่ายึดมั่นว่าขันธห้าเป็นตัวตน
 ของตน. นี่จึงจำให้ดี ในคำง่ายๆว่า พระอรหันต์นั้นมีขันธห้า
 บริสุทธิ์ เรียกว่าวิสุทธิขันธ วิสุทธขันธ ขันธห้าบริสุทธิ คือไม่ถูก
 ยึดถือว่าตัวตน; ส่วนเรานี้มันมีขันธห้าสกปรก คือขันธห้าที่เต็ม
 ไปด้วยความยึดมั่นถือมั่น ว่าตัวตน.

เมื่อใดยึดถือขันธห้าตามธรรมดา ว่าเป็นตัวตนของตน
 เมื่อนั้นขันธห้าก็เปลี่ยนชื่อทันที เปลี่ยนชื่อเป็นอุปาทานขันธ
 หรือว่าปัญจอุปาทานขันธ หรืออุปาทานขันธห้า. ถ้าเป็นขันธเฉยๆ
 ยังไม่เป็นทุกข์ ต่อเมื่อใดมีความยึดมั่นถือมั่นในขันธห้าแล้ว มัน
 ก็จะต้องเป็นทุกข์ ภารา หเว ปญฺจกฺขณฺธา ขันธทั้งห้าเป็นของ
 หนัก คือมันกดทับจิตใจให้เป็นทุกข์.

มันเหลืออยู่แต่ว่า *ทำไมบุรุษจึงเป็นผู้ยึดถือขันธห้า, ทำไมผู้ที่
 เป็นพระอรหันต์แล้ว ไม่ยึดถือขันธห้า? ก็เพราะว่า
 พระอรหันต์ได้มองเห็นความจริงในเรื่องนี้อย่างชัดเจน, ที่
 เรียกว่าตรัสรู้ เห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ของ
 ขันธห้า โดยเฉพาะเห็นความมิใช่ตัวมิใช่ตนของขันธห้า
 เพียงพอ จนจิตไม่ยึดถือ. ขันธห้ามันก็เกิดดับไป เกิดดับไป
 เกิดดับไป ทั้งวันๆ แต่ไม่ถูกยึดถือว่าเป็นตัวตน มันก็ไม่มี*

หนัก, เหมือนกับว่าก่อนหินนี้ ถ้าเราไม่เอามาถือ มันก็ไม่หนัก ถ้าวางอยู่เฉยๆ มันก็ไม่หนัก. นี่เรามีก้อนหินชนิดนี้ถือ มันก็หนัก.

ในส่วนที่เป็นร่างกายที่เรียกว่า รูปขันธ์, ในส่วนที่เป็นจิตใจฝ่ายจิตใจเรียกว่า เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์.

เมื่อไรความเข้าใจหรือความรู้สึกของเรา มันไปหมกมุ่นอยู่แต่เรื่องของร่างกาย ยินดีในผลที่เกิดขึ้นทางร่างกาย ก็ยึดถือว่าร่างกายนี้เป็นใหญ่ ร่างกายเป็นตัวตน. ดูเวลาที่เราหลงใหลพอใจในเรื่องของกาย มีกายทำหน้าที่อะไรได้, มีระบบประสาททางกาย หรือร่างกายส่วนรูปกายที่เป็นปัจจัยแก่ระบบประสาททำงานได้ดี. คนก็เลยยึดถือเอาระบบกายนั้นแหละ ว่าเป็นตัวตน ในขณะที่กรณีนั้น ในกรณีที่ร่างกายมันแสดงผลเป็นที่พอใจแก่บุคคลนั้น; นี่ก็ยึดถือรูปขันธ์ว่าเป็นตัวตน.

รูปขันธ์ชนิดนั้นที่ถูกยึดถือขึ้นมาอย่างนั้น ก็กลายเป็นของหนัก เพราะความยึดถือ; กลัวจะเปลี่ยนเป็นอื่นไปเสีย, กลัวจะตายเสีย, กลัวจะไม่ได้อย่างถาวร อย่างนี้เป็นต้น. ยึดถือรูปขันธ์เป็นตัวตน รูปขันธ์ล้วนๆ ก็กลายเป็นของหนัก แล้วก็เปลี่ยนชื่อเป็นอุปาทานขันธ์ หรือรูปอุปาทานขันธ์ รูปอุปาทานขันธ์

คือรูปขันธ์ที่จิตมันโง่เข้าไปหมายมันสำคัญ ในบางเวลา ในบางกรณี ว่าเป็นตัวตน เป็นที่พอใจเป็นที่น่าพอใจ.

เด็ก ๆ ที่ไม่มีความรู้อะไร มันจะมีส่วนหลงยึดถือรูปขันธ์ ว่าเป็นตัวตน มากกว่าผู้ใหญ่, ผู้ใหญ่รู้เรื่องจิตเรื่องใจเรื่องวิญญานอะไรมากไป มันก็หันไปยึดถือในทางฝ่ายจิตใจมากกว่า. แต่ในบางคราวบางโอกาส ผู้ใหญ่นั้นแหละมันไปพอใจในเรื่องของกาย สมรรถนะของกาย ที่จะให้อารมณ์เป็นสุขสนุกสนานทางเพศทางอะไรก็ได้ ก็ยึดถือร่างกายนี้คือรูปขันธ์นี้ ว่าเป็นตัวตนในขณะนั้น ในขณะนั้นเท่านั้นแหละ.

ทีนี้ในบางเวลา มันรู้สึกอยู่กับเวทนาเป็นสุข เป็นทุกข์ เป็นอทุกข์ผสมสุข, มันรู้สึกอย่างรุนแรง รู้สึกในสุขเวทนาอย่างรุนแรง จิตมันก็ยึดถือเอาเวทนานั้นแหละ ว่าเป็นตัวตน คือในตัวเวทนานั้นแหละมีตัวตน สำหรับรู้สึกเวทนานั้นเอง. ถ้าไม่อย่างนั้นอะไรจะรู้สึกเวทนา มันต้องมีตัวตนที่รู้สึกเวทนาอยู่ ดังนั้นจึงยึดถือเอาเวทนาว่ามีตัวตน เป็นตัวตน โดยลืมนึกไปในเรื่องรูปขันธ์ หรือเรื่องสัญญา สังขาร วิญญานอะไรก็ตาม.

นี่สังเกตดูให้ดี ๆ เวลาที่สุขเวทนาอันสูงสุดครอบงำจิตใจอยู่ จิตมันก็จะโง่ หมายมันยึดถือเวทนานั้น ว่าเป็นตัวตนอยู่ในนั้น สำหรับรู้สึกเวทนานั้น ไปยึดถือเวทนาเป็นตัวตน เฉพาะกรณีนั้น

เฉพาะเวลานั้น เฉพาะเวลาที่เวทนามันเกิดขึ้น แต่มันจะจำไว้ เป็นเรื่องในอดีตก็ได้เหมือนกัน แต่ใจความสำคัญมันอยู่ที่ว่า มันมีความรู้สึกรุนแรง พอใจในเวทนาที่เป็นสุข. ถ้าเวทนาที่เป็นทุกข์ มันก็ตัดบทสั้น ๆ ว่า ในนั้นมีตัวผู้รู้สึกว่าเป็นทุกข์ ทุกขเวทนามันก็มีตัวตนว่าเป็นทุกข์ เมื่อทุกข์มสุขเวทนามันยังไม่แน่ แต่มันก็ยึดถือเอาเวทนานั้น ที่รู้สึกอยู่อย่างนั้น ว่าต้องมีตัวตนที่รู้สึกเป็นผู้รู้สึก.

ดังนั้น สุขเวทนามันก็ดี ทุกขเวทนามันก็ดี อทุกข์มสุขเวทนามันก็ดี เมื่อมีขึ้นในความรู้สึกเต็มที่แล้ว ก็จะทำให้ความรู้สึกว่า มีตัวตนอยู่ที่นั่น มีตัวตนอยู่ที่นั่น, เรื่องอื่นลืมหัดหมด ขันธ์อื่นยังไม่เกิด ลืมหัดหมด ไม่สนใจหมด แต่สนใจในเวทนาขันธ์ก็ได้เวทนาขันธ์เป็นตัวตนไป. แล้วเป็นไปส่วนมาก ที่จะถูกยึดเป็นตัวตนนี้ เวทนาขันธ์จะถูกยึดถือว่าตัวตนได้มาก เพราะว่า มันมีมาก มันมีง่าย มันมีตามธรรมดา มีเป็นปกติ.

ที่นี้ไม่เป็นอย่างนั้น บางคราวมันมีสัญญา คือความจำได้ หรือจะเป็นความหมายมันก็ตาม. สิ่งที่เราเรียกว่าสัญญามี ๒ ความหมาย คือ จำได้ จำอะไรเป็นอะไรได้ นี้ก็เรียกว่าสัญญา, หมายมันว่าเป็นอะไร หมายมันว่าเป็นสุข หมายมันว่าเป็นทุกข์ หมายมันว่าได้เสีย ว่าแพ้วว่าชนะ ว่าหญิงว่าชาย แม้แต่สัญญา

ว่าสุขว่าทุกข์ก็ตามเถอะ สัจจะเหล่านี้เป็นความหมายมั่น.

เมื่อใดมีสัจจะในลักษณะแห่งความจำ มันก็เอาตัวความจำ ว่ามีผู้จำ มีตัวตนสำหรับจำ ยึดถือสัจจะเป็นตัวตน ว่ามีผู้จำ มีตัวตนแห่งผู้จำอยู่ในสัจจะนั้น ก็เลยยึดถือสัจจะความจำ ว่า เป็นตัวตน อย่างนี้ก็ได้. ที่นี้สัจจะที่เป็นความหมายมั่น สุข สัจจะทุกข์สัจจะ สัจจะว่าได้สัจจะว่าเสีย สัจจะว่าแพ้สัจจะ ว่าชนะ สัจจะว่าขาดทุนสัจจะว่ากำไร แม้แต่สัจจะว่าหญิง สัจจะว่าชาย สัจจะว่าลูกสัจจะว่าเมียสัจจะว่าพ่ออะไรก็ตาม. เมื่อมีสัจจะอย่างนี้เกิดขึ้น มันก็เกิดความโง่ ว่าในสัจจะนั้นมี ตัวตนที่มีความรู้สึกเป็นสัจจะ คือเป็นผู้จำก็ได้ เป็นผู้มั่นหมาย ก็ได้ ความยึดถือในสัจจะมันก็เกิดขึ้น สัจจะนั้นก็กลายเป็น สัจจะปาทานชั้นขึ้นไป นี้ของคนธรรมดามันเป็นอย่างนี้.

ที่นี้บางคราวมีความคิดนึก คือเป็นสังขารชั้นนี้ เกิด ความคิดนึกปรุงแต่งขึ้นมา ตามกฎของการปรุงแต่ง เกิดความคิดขึ้นมา, รู้สึกเป็นความคิดขึ้นมา คิดอย่างนั้น คิดอย่างนี้ คิด อย่างรุนแรง. นี้คือตัวสังขารชั้นนี้มันเกิด แล้วมันก็ยึดถือว่า ใน ความคิดมีผู้คิด มีตัวผู้คิด คือตัวสังขารชั้นนี้มันเอง ถูกยึดถือ ว่าเป็นตัวผู้คิด, มันก็เลยยึดถือสังขารชั้นนี้ ว่าเป็นตัวตน มันก็มี สังขารปาทานชั้นนี้ขึ้นมา.

ที่นี้วิญญูณ เมื่อทำหน้าที่ที่ไหนก็ตาม ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เป็นวิญญูณ สามารถจะรู้แจ้งสิ่งนั้นๆ ว่าเป็นอะไรได้ มันก็เข้าใจว่านั่นแหละตัวตน. ถ้าไม่ใช่ตัวตน ทำไมจึงรู้แจ้งได้ว่าอะไรเป็นอะไร เป็นรูป เป็นเสียง เป็นกลิ่น เป็นรส เป็นโผฏฐัพพะ เป็นธัมมารมณ. มันก็มีความยึดถือ เอาความรู้แจ้งว่าอะไรเป็นอะไร ว่าในนั้นมีตัวผู้รู้แจ้ง ตามแบบของวิญญูณ รู้แจ้งตามแบบของวิญญูณ ไม่ใช่รู้แจ้งเรื่องปัญญาอย่างอื่น.

ทั้งห้าขั้นนี้ มีส่วนที่จะถูกยึดถือเป็นตัวตนได้ ตามโอกาส ตามกรณี ตามเวลา ที่ว่ามันมีเรื่องอะไรเกิดขึ้น จนปรุงแต่งเป็นขั้นอะไร. เมื่อจิตกำลังเต็มไปด้วยความสนใจในรูป ในร่างกาย ในวัตถุภายนอกอะไรก็ตาม มันเกิดโง่ขึ้นมา ว่านั่นแหละรูปนั่นแหละเป็นตัวตน มันจึงทำอะไรได้อย่างนั้น เพราะว่าร่างกายที่เป็นรูปนี้ มันเป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ได้มากมายไปเสียอีก มันก็เลยถูกยึดถือรวมกันพร้อมกันไปได้ กับจิตใจที่ทำหน้าที่อยู่ในร่างกายนั้น แต่ดูให้ดีเถอะบางเวลา บางที บางกรณี ความรู้สึกมันแยกออกมาเฉพาะเรื่องรูปล้วนๆ เรื่องวัตถุล้วนๆ มีอาการทำให้เข้าใจไปว่า เป็นตัวตนอยู่ที่รูปที่ร่างกาย.

จะยกตัวอย่าง เหมือนความโง่ของเด็กๆ เมื่อมันเดินชน

แก้อ้อ มันก็โกรธแก้อ้อว่าทำมัน ก็เตะแก้อ้อ; คิดดูเถอะเตะแก้อ้อ ในฐานะเป็นตัวตนที่ทำให้กูเจ็บ แล้วมันก็ต้องเจ็บ เพราะว่าเตะแก้อ้อ. เด็กหัวหงอกก็อย่าอวดดีนะ เด็กที่หัวหงอกแล้วก็อย่าอวดดี บางที่มันไปโกรธด้วยโกรธชาม ขว้างโอง์ขว้างไหแตก กระจัดกระจายไปก็มี เด็กหัวหงอกแล้ว มันเกิดมีตัวตนในรูปขันธ์ ขึ้นมาอย่างนี้ แล้วมันก็ต้องเป็นทุกข์, ที่เป็นภายนอกก็ได้ ก็เป็นรูปขันธ์เหมือนกัน. ที่เป็นภายนอกก็ดี ภายในก็ดี ไกลก็ดี ใกล้ก็ดี หยาบก็ดี ละเอียดประณีตก็ดี มันเป็นรูปขันธ์ มีส่วนที่จะถูกยึดถือว่าเป็นตัวตน แล้วก็เกิดความยินดียินร้าย เป็นทุกข์ขึ้นมา.

ทบทวนอีกทีหนึ่งว่า รูปขันธ์ วัตถุแท้ๆ ร่างกายแท้ๆ บางที่มันก็พอใจในมือของกู ในตีนของกู ในอะไรของกูที่เป็นรูปขันธ์ เป็นที่พอใจ ก็เลยเป็นของคน เป็นรูปขันธ์ของตน; เรียกว่ารูปขันธ์เกิดอยู่เป็นประจำโดยไม่มีใครรู้สึก. เดียวนี้ก็ขอให้รู้สึก เพราะมันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ แล้วก็ทุกข์ ซึ่งเราไม่รู้จัก เราไม่รู้จักความทุกข์ แล้วจะรู้จักความดับทุกข์ได้อย่างไร.

เวทนาขันธ์อีกที บางเวลามีเวทนา รู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์หรือออกทุกข์มีความสุขอย่างรุนแรง อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ในจิตใจ มันก็หมายมั่นเอาเวทนา ตัวเวทนาเป็นตัวตน สำหรับรู้สึกเวทนา

ถ้าไม่มีตัวตนจะรู้สึกได้อย่างไร? เอาเวทนานั้นแหละ ว่ามีตัวตนอยู่ในเวทนานั้น มองอีกที่ก็มีตัวตนอยู่ในเวทนานั้น มองอีกที่ว่าเวทนานั้นเป็นของตน.

เวทนาแล้วก็สัญญา สัญญา ความรู้สึกสมปฤดี, คนตายไม่มีสัญญา คนสลบไม่มีสัญญา ที่ยังมีสัญญารู้สึกอยู่ว่า มีอย่างนั้นมีอย่างนี้ เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ มันก็เลยยึดถือเอาด้วยความเข้าใจ มีความเข้าใจว่า สัญญานั้นเป็นตัวตนหรือมีตัวตน, ยึดถือสัญญาเป็นตัวตนก็ได้ ยึดถือว่าสัญญาของตนก็ได้. จิตมันโง่ขนาดนั้น เอาสัญญาเป็นตัวตนก็ได้ เอาสัญญาเป็นของตัวตน เป็นของจิตก็ได้ สัญญามันก็ถูกยึดถือว่าตัวตนหรือของตน เป็นสัญญาปาทานขันธขึ้นมา.

มาถึงสังขารอีกที่ ความคิดความนึก รู้สึกปรุงแต่งขึ้นมา เป็นรูปของความคิด คิดดีคิดชั่ว คิดไม่ดีไม่ชั่ว มันเป็นความคิดก็แล้วกัน เป็นความรู้สึกที่รุนแรง. มันก็เกิดยึดถือว่า *ในตัวเองความคิดต้องมีผู้คิด* ไม่อย่างนั้นมันคิดไม่ได้ ก็เลยยึดถือสังขารเป็นตัวตนเป็นของของตน เปลี่ยนชื่อเป็นสังขารูปาทานขันธขึ้นมา.

ซ้ำวิญญาณอีกที่ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ที่จะสัมผัส รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ัมมารมณ. ครั้งแรกกระทบเห็นเป็นภาพอะไร นั่นแหละเป็นวิญญาณใน

ขณะปฏิฆสัมพัตเสียทีหนึ่งก่อน แม้เพียงเท่านี้ มันก็โง่พอที่จะ ยึดถือเอาวิญญาณที่รู้แจ้งเหล่านั้น ว่าเป็นตัวตน. ถ้าไม่เป็นตัว ตน ถ้าไม่ใช่ตัวตน ทำไมจึงรู้จักนั้นรู้จักนี้ รู้จักรูป รู้จักเสียง รู้จักกลิ่น รู้จักรส นี่วิญญาณที่เป็นปฏิฆสัมพัตทางตา ทางหู ทาง จมูก ทางลิ้น ทางกายหยาบๆ อย่างนี้.

ครั้นมันมีเรื่องเลยไปถึงขั้นเวทนา เป็นสุขเป็นทุกข์ วิญญาณที่หลังมันสัมพัตในลักษณะเป็นอธิวจนสัมพัต สัมพัตที่ *ตัวความสุขความทุกข์* เป็นธัมมารมณสำหรับมโนวิญญาณ, ตอนนี้เป็นธัมมารมณของมโนวิญญาณ เป็นอธิวจนสัมพัต. วิญญาณนี้ก็ยิ่งชวนให้ยึดถือว่าเป็นตัวตนหนักขึ้นไปอีก วิญญาณ เล็กๆน้อยๆโง่ๆ ทีแรกสัมพัตภายนอก นั่นก็เป็นเหตุให้เกิดเข้าใจว่า วิญญาณเป็นตัวตน. ทีนี้วิญญาณเป็นมโนวิญญาณ สัมพัต ธัมมารมณภายใน หลังจากมีเวทนาแล้ว เป็นต้น มันก็ยังเป็น วิญญาณที่น่ายึดถือ นำหลง นำยึดถือว่าเป็นตัวตนมากขึ้นไปอีก จะเป็นวิญญาณชั้นไหนก็ตาม ซึ่งมันเกิดได้หลายชั้น วิญญาณ ถูกยึดถือเป็นตัวตน เป็นวิญญาณอุปาทานจันท์ขึ้นมา.

รูปจันท์ กลายเป็นรูปอุปาทานจันท์ขึ้นมา, เวทนาจันท์ กลายเป็นเวทनुอุปาทานจันท์ขึ้นมา, สัตถุญาจันท์ กลายเป็นสัตถุญา-อุปาทานจันท์ขึ้นมา, สังขารจันท์ กลายเป็นสังขารอุปาทานจันท์ขึ้นมา

มา, วิญญาณชั้นก็กลายเป็นวิญญาณอุปาทานชั้นขึ้นมา. ชั้น
ห่าล้วนๆ ยังไม่ถูกยึดถือ ก็เรียกว่าเบญจชั้น แล้วแต่ละอย่าง
ครั้นถูกยึดถือแล้วก็เรียกว่า ปัญญาอุปาทานชั้น หรืออุปาทานชั้น
ทั้งห้า.

นี่มันต่างกันอยู่อย่างนี้ ถ้าไม่มีความยึดถือ มันก็เป็นชั้น
เฉยๆ ถ้ามีความยึดถือ มันเป็นอุปาทานชั้น เพราะยึดถือ นี่ของ
หนักอยู่ที่ตรงนี้. ภารา หะเว ปัญจักขันธา ชั้นห้าเป็นของหนัก
เป็นภาระหนัก เพราะมีการยึดถือ เพราะเป็นที่ตั้งแห่งการยึดถือ.
แล้วไม่ต้องพูดหรอก คนโง่บุดูชนคลานมาจากในท้อง มันไม่มี
ความรู้ เกิดออกมามันก็ยึดถือ.

ทารกพอเกิดออกมา มีสัมผัสได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย
ใจ มันไม่มีความรู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มาแต่ในท้อง
มันก็ยึดถือตามความรู้สึก ตามธรรมชาติตามธรรมดา มันก็เกิด
ความรู้สึกเป็นตัวตนเป็นของตนขึ้น ในชั้นทั้งห้า; ซึ่งทารกมัน
ก็เริ่มมีมากขึ้นๆ ครอบถ้วนขึ้น บริบูรณ์ขึ้น เป็นชั้นๆ ไป.
ฉะนั้นจึงตั้งต้นยึดถือชั้นเป็นอุปาทานชั้นกันมาแล้วตั้งแต่เล็กๆ
ตั้งแต่ว่าทารกนั้นมันเกิดออกมานานพอสมควร มีความรู้สึก
สวैयाเวทนาได้ในความรู้สึก แล้วมันก็เกิดความยึดมั่นถือมั่นได้
มันไม่มีความรู้อะไร มันมีความรู้สึกเกิดขึ้นแก่ความรู้สึก มันก็ยึด

เป็นตามความต้องการของเราไม่ได้. ก็เริ่มรู้จักอิทัปปัจจยตา ว่ามันต้องเป็นอย่างนั้นเช่นนั้น เป็นตถตา เป็นตถาตา มันเช่นนั้นเองไว้อ.

นี่ผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์ เริ่มมีจิตใจที่เห็นแจ้งตามที่เป็นอย่างจริงในสิ่งเหล่านั้น คือขันธทั้งห้า ว่ายึดถือเข้ามันเป็นทุกข์ทันที ยึดถือเมื่อไรมันกัดเอาเมื่อนั้น ยึดถือเท่าไรมันกัดเอาเท่านั้น ก็เลยต่อสู้เพื่อความไม่ยึดถือ ถ้าต่อสู้จนประสบความสำเร็จหมดความยึดถือ ก็เป็นพระอรหันต์, คือมนุษย์ที่เคยโง่นั้นแหละ มันหมดความโง่ แล้วมันไม่มีความยึดถือ มันก็ไม่เป็นทุกข์ มันก็เป็นพระอรหันต์.

ถ้ารู้จักพระอรหันต์กันในลักษณะอย่างนี้บ้าง ก็จะได้ การที่มาทำมาฆบูชาในวันพระอรหันต์ บูชาพระอรหันต์นั้น จะมีความหมาย ไม่อย่างนั้นก็จะเหมือนกับมาแสดงละคร เก๋ๆกึ่งๆ พักเดียวกลับบ้าน. มารู้จักให้มันชัดเจนไป ว่าพระอรหันต์เป็นอย่างไร? คนธรรมดาไม่เป็นพระอรหันต์เป็นอย่างไร? มันต่างกันสักเท่าไร? แล้วก็จะพบความจริงที่ว่า ถ้าเป็นพระอรหันต์แล้วจะไม่มีทุกข์ เพราะไม่ยึดถืออะไร, ถ้าเป็นบุญชนแล้วจะต้องเป็นทุกข์ เพราะยึดถือไปเสียทุกอย่าง.

บุญชนก็มีขันธห้า แล้วก็ยึดถือ แล้วก็เป็นอย่างหนัก,

พระอรหันต์มีขันธห้า เกิดอาการทั้งห้า ห้าขันธนี้เหมือนกัน แต่ไม่มีความโง่สำหรับจะยึดถือ ว่ามีตัวมีตนอยู่ในขันธแต่ละขันธ. ดังนั้นอุปาทานขันธจึงไม่มีแก่พระอรหันต์ มีแต่วิสุทธิขันธ ขันธล้วนๆ เป็นขันธห้าล้วนๆ ที่ยังไม่ถูกอุปาทานยึดครอง; ยังมีชีวิตอยู่ตราบใด ก็ต้องมีขันธห้าอยู่ตรานั้น เพราะว่ามีร่างกาย แล้วก็มีความรู้สึกทางกาย มีเวทนา มีสัญญา ความจำหรือความหมาย แต่มันถูกต้อง มีความคิดไปตามเหตุปัจจัย แล้วก็มีความวิญญาณสำหรับจะรู้จักอะไร. เรียกว่าพระอรหันต์มีขันธห้า แต่มีสติปัญญาสูงสุด ควบคุมไว้ไม่ให้จิตยึดถือ จิตไม่ยึดถือในขันธใด จึงไม่เกิดความทุกข์แก่ขันธของพระอรหันต์.

นี่ พระอรหันต์ก็มีขันธห้า แต่ไม่โง่ถึงกับจะยึดถือว่าเป็นตัวตนหรือของตน, บุคคลก็มีขันธห้า แต่ก็โง่ตลอดเวลาเลย โง่ยิ่งขึ้นตามอายุนะ. เมื่อยังเป็นเด็กอยู่ในท้อง มันยึดถือน้อย พอคลอดออกมามากขึ้น โตออกมามากขึ้น เป็นหนุ่มเป็นสาวมากขึ้น นี้มันยิ่งโง่ขึ้นตามอายุ สำหรับจะยึดมั่นถือมั่นขันธแต่ละขันธ ว่าเป็นตัวตนของตน. มันต่างกันอย่างนี้ ก็จะเห็น "ไต่" มันแข่งกันยิ่งกว่าไฟกับดิน ไฟและดินก็ยังจืดกันได้ นี้มันแข่งกันชนิดที่ไม่มีใครทางจะติดต่อกันได้ จิตใจของพระอรหันต์ กับจิตใจของปุถุชนคนธรรมดา.

จิตใจของปุถุชนคนธรรมดาที่มีความโง่คืออวิชา สำหรับจะยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน, แต่ในจิตใจของพระอรหันต์ไม่มีอวิชา จึงไม่มีความโง่ที่จะยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน มันต่างกันอย่างนี้. ดังนั้นขันธห้าที่เกิดอยู่เป็นประจำในชีวิตของพระอรหันต์ จึงเป็นขันธบริสุทธิ์ล้วนๆ ไม่มีการยึดมั่นและไม่เป็นทุกข์เลย. ส่วนเรื่องปุถุชนของเราเนี่ย มันก็มีความโง่ มีอวิชาพร้อมที่จะเกิดความยึดมั่นถือมั่น ทุกเรื่อง ทุกขณะ ทุกกรณี เพราะมีความโง่เป็นเจ้าเรือน จึงยึดถือไว้หมด รูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ; ขันธใดเกิดขึ้นมาเป็นยึดมั่นถือมั่นขันธนั้น แล้วได้เป็นของหนักและเป็นทุกข์.

นี่เป็นเรื่องที่จะช่วยได้ ขอยืนยันว่า เป็นเรื่องที่จะช่วยได้ ถ้าเรารู้จักเรื่องของความทุกข์ แล้วเราจะรู้จักเรื่องของความดับทุกข์ เราจะรู้จักเรื่องปุถุชนได้ดี รู้จักเรื่องของพระอรหันต์ได้ดี. เราจะรู้จักความเป็นปุถุชนอย่างน่ากลัวของเราเนี่ยได้มาก แล้วเราจะรู้จักความไม่เป็นปุถุชน คือเป็นพระอรหันต์ของพระอรหันต์ได้มาก รู้จักเปรียบเทียบ, แล้วก็จะพอใจ จะโน้มจิตไป ในการที่จะมีศรัทธาเลื่อมใสในความเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นจุดสุดยอดของมนุษย์. ถ้ามนุษย์เดินไปถูกทาง แล้วไปสู่ความเป็นพระอรหันต์ทั้งนั้น, ถ้าเดินไม่ถูกทาง มันก็วนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ

คือซ้ำ ๆ ซาก ๆ อยู่แต่ในกองทัพ ถ้ามันเดินถูกทางมันออกไป ๆ มันไปสู่ความเป็นพระอรหันต์.

เราก็จะพอใจในความเป็นพระอรหันต์ ว่าเป็นคุณธรรมสูงสุด ไม่มีคุณธรรมอะไรยิ่งไปกว่าแล้ว สำหรับมนุษย์เรา. เราก็จะเกิดความพอใจ ที่จะเดินตามรอยพระอรหันต์ หรือว่าจะทำอะไรที่มันเกี่ยวข้องกับพระอรหันต์ แล้วเราก็จะทำพิธีมาฆบูชา ที่มีความหมายที่สุด มีความรู้จัก มีความเข้าใจ มีความสนใจ มีอะไรต่าง ๆ ถึงที่สุด; นี่การทำมาฆบูชาของเราจึงมีความหมาย. แล้วก็ได้รับประโยชน์คุ้มค่า ที่เสียเวลา เสียเรี่ยวแรง เสียเงินเสียอะไรเหน็ดเหนื่อยมาทำมาฆบูชา กลายเป็นได้ผลเกินค่า เพราะทำให้จิตก้าวหน้าไปสู่ร่องรอยของพระอรหันต์ จะดับทุกข์ได้โดยเร็วในชีวิตนี้ จะดับทุกข์ตามอย่างพระอรหันต์ได้ทันในชีวิตนี้. นี่การทำมาฆบูชา มันก็มีประโยชน์คุ้มค่า ยมบาลก็ต่อว่าไม่ได้ นี่ขอให้คิดดู.

เราทำมาฆบูชากันมาก็ปีแล้ว ยี่สิบสามสิบปีแล้วก็มี สี่ห้าสิบปีแล้วก็มี แล้วมันก็ยังโง่เท่าเดิม เพราะมันไม่มีความหมายของพระอรหันต์ ไม่รู้คุณค่าของพระอรหันต์ ก็ทำเป็นพิธีเหมือนกับเล่นละคร, เดินเวียนเทียนน่าจะดูให้ดี เหมือนเล่นละครชนิดหนึ่ง ถ้าไม่รู้ว่าทำไปทำไม แล้วทำเพื่ออะไร. **บูชาพระอรหันต์**

ไม่รู้จักพระอรหันต์ จะบูชาอะไร จะบูชาถูกตัวพระอรหันต์ ได้อย่างไร, มันก็มีลักษณะเหมือนกับว่า มาเล่นละครตาม ๆ กัน การเวียนเทียนก็จะเป็นสิ่งที่น่าหัวเราะ.

เดี๋ยวนี้เรารู้ เรารู้อยู่ในใจ รู้อยู่ในความรู้สึก เราจะเดินเวียนเทียน หรือว่าอะไรก็ตามเถอะ หรือจะไม่เวียนเทียนก็ตาม มันซึมซาบในคุณค่าของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระพุทธเจ้าคือจอมอรหันต์ พระธรรมก็คือธรรมที่จะทำคนให้เป็นพระอรหันต์ พระสงฆ์ก็คือผู้ที่เป็นพระอรหันต์ หรือกำลังจะเป็นพระอรหันต์ โดยแน่นอน. เราก็มีความเข้าใจ มีความรู้จักในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างแท้จริง.

นี่พูดกันตรง ๆ อย่างนี้ ใครจะรู้สึกว่ายาบคายรุนแรงก็ได้เหมือนกัน แต่ขอให้เอาไปคิดไปนึก ถึงความหมายของเรื่อง ที่พูด ของคำที่พูด, จะได้รู้จักเรื่องที่ดีที่สุด ที่จำเป็นที่สุด ที่เราจะต้องรู้จัก และเราจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ได้ แล้วก็จะไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์เลย. เกิดมาเป็นมนุษย์ ได้รับสิ่งที่สูงสุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ มันก็ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์; ถ้าไม่อย่างนั้นมันเสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ มันเกิดมาแต่ร่างกาย แล้วก็ตายไปอย่างที่ไม่ได้อะไร เหมือนกับสัตว์เดรัจฉาน. สัตว์เดรัจฉานมันเป็นพระอรหันต์ไม่ได้ เพราะมันไม่รู้เรื่องความทุกข์

ไม่รู้เรื่องดับทุกข์ มันก็เกิดมาอย่างนั้น แล้วมันก็ตายไปอย่างนั้น ถึงมนุษย์ คนนี้ ระวังให้ดี ๆ มันจะกลายเป็นอย่างนั้นโดยไม่รู้ตัว.

ก็รับมีความรู้ รับผิดชอบเรื่องความทุกข์ รู้เรื่องสิ่งตรงกันข้าม คือความดับทุกข์ แล้วพอใจที่จะดับทุกข์ แล้วจิตมันก็น้อมเอียงเป็นไปเพื่อความดับทุกข์ เรื่องละกิเลสเรื่องดับทุกข์ มันก็เป็นของง่ายเข้า. ถ้ามันไม่รู้อะไรเสียเลย มันยาก มันมืดมิด ๆ เดียวนี้มันยิ่งกว่าเส้นผมบังภูเขา มันมืดมิด. เดียวนี้มันจะไม่มีอะไรบัง มันจะเปิดเผยให้เห็น ไม่มีอะไรบัง ก็เรียกว่า ไม่เสียที่ที่เกิดมาชาติหนึ่ง ใต้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่สูงที่สุด ที่มีประโยชน์ที่สุด มีค่าที่สุด สำหรับสิ่งที่เรียกว่ามนุษย์ มันก็ไม่เสียที่ที่เกิดมาและเป็นมนุษย์.

ฉะนั้นเราเร่ง เร่งให้ก้าวหน้า เร่งเข้าไปที่ละนิด ๆ ในเรื่องของความไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์, เป็นมนุษย์ที่แท้จริง ก็คือได้รับประโยชน์อย่างที่มนุษย์ควรจะได้รับ แล้วก็ได้รับมากขึ้น ๆ มันก็ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์. ถ้ามีความเข้าใจถูกต้อง มีการกระทำถูกต้อง มันก็ถึงที่สุดแห่งความเป็นมนุษย์เสียแต่เดี๋ยวนี้ ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว; *อย่าไปฝากไว้กับว่า เป็นปัจจัยในอนาคตกาลเบื่องหน้าโน้นเทอญ* อย่าไปฝากไว้กับปัจจัยอย่างนั้น, มีปัจจัยที่เอากันที่นี้ จะต้องดับทุกข์กันที่นี้ จะ

ต้องรู้จักเข็ดหลาบ ในเรื่องของความทุกข์ แล้วก็จะตั้งหน้าตั้งตากระทำให้ดีที่สุด ที่จะขจัดความทุกข์.

มอบชีวิตนี้ให้แก่พระธรรม สำหรับจะกำจัดความทุกข์. ก็เหมือนที่มอบกันอยู่ มอบกายถวายชีวิตนี้แด่พระพุทธ แต่พระธรรม แต่พระสงฆ์ แต่ไม่รู้ว่าจะได้อะไร; มันนำหัว ลงทุนมอบให้หมด แต่ไม่รู้ว่าจะได้อะไร หรือบางที่มันก็ไม่ได้อะไร มันก็นำหัวอยู่ที่นั่น. นี่มาจริงๆ ว่ามันจะต้องได้อะไร, มันควรจะได้อะไร, แล้วมันก็ได้เข้ามาตามลำดับ ได้เข้ามาตามลำดับ คือมันใกล้ที่สุดยอดของความเป็นมนุษย์ยิ่งขึ้นทุกทีๆ ทุกปี ทุกเดือน ทุกวันอะไรก็ได้.

เอาละ ในวันนี้ได้พูดกันในเรื่องแรก เรื่องที่ว่า วันนี้เป็นวันพระอรหันต์ เราทำการบูชาพระอรหันต์ ด้วยการเสียสละ ด้วยการอุทิศทุกอย่าง บูชาคุณของพระอรหันต์ ก็เพื่อที่เราจะเป็นอย่างนั้นบ้าง ทำตามรอยพระอรหันต์ เพื่อจะได้รับผลประโยชน์อย่างเดียวกับพระอรหันต์; ก็ไม่เสียที่ที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์.

เรื่องอื่นๆ เป็นเรื่องเล็ก เห็นไหม? เรื่องกิน เรื่องอยู่ เรื่องหลับ เรื่องนอน เรื่องสมบัติพัสถานอะไร มันเป็นเรื่องเล็ก ถ้ามันมีความทุกข์แล้วมันไม่มีความหมาย มีเงินก็เป็นทุกข์

เพราะเงิน, มีเกียรติก็เป็นทุกข์เพราะเกียรติ, มีสุขก็เป็นทุกข์เพราะความสุข นำหัว ไปถึงขนาดว่า มีสุขสำหรับเป็นทุกข์เพราะความสุข เพราะยึดถือในความสุข, มีชีวิตก็เป็นทุกข์เพราะชีวิต เพราะมันยึดถือในชีวิต.

ไม่ยึดถืออะไร เป็นอิสระ จิตใจเป็นอิสระ จิตใจมันก็ขึ้นไปสู่จุดสูงสุด คือเป็นวิสังขาร เป็นจิตที่ถึงวิสังขาร, เป็นจิตที่อะไรปรุงแต่งไม่ได้ ยึดถือไม่ได้ เกิดกิเลสไม่ได้ เกิดความทุกข์ไม่ได้; จิตที่ถึงวิสังขาร มันเป็นอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้จิตโง่ มันจมอยู่ในสังขาร จมอยู่ในการปรุงแต่ง เป็นทุกข์ตลอดเวลาที่มีการปรุงแต่ง. พิจารณาให้เห็นซิ แล้วก็จะเกิดความหวาดกลัวการปรุงแต่ง ซึ่งทำไปด้วยอวิชชาคือความโง่ ซึ่งเป็นเหตุให้ยึดมั่นถือมั่น, แล้วก็ปรุงแต่ง ๆ ปรุงแต่ง ๆ ล้วนแต่ความทุกข์ทั้งนั้น; ถ้าไม่มีการปรุงแต่ง มันก็ไม่มีความทุกข์.

คำว่าปรุงแต่งนี้ ใช้สำหรับการปรุงแต่งให้เกิดความทุกข์ เพราะการปรุงแต่งเป็นความทุกข์ เมื่อไม่มีปรุงแต่ง เป็นความดับทุกข์. ฉะนั้นหยุดการปรุงแต่งเสีย ก็เป็นพระนิพพาน ไม่มีความทุกข์ หยุดการปรุงแต่งเสีย; ไม่ใช่ว่าจะต้องไปปรุงแต่งอะไรขึ้นมาใหม่ หยุดการปรุงแต่งที่ปรุงแต่งอยู่นี้เสีย มันก็จะ

‘หมดเรื่องของความทุกข์.

เตส วุปสโม สุขิ ระงับการปรุงแต่งเหล่านั้นเสียได้ เป็นความสุข, เตส มันเป็น สังขาราน์ แล้วไม่ใช่ร่างกาย ไม่ใช่ร่างกายตายแล้วเป็นความสุข. สังขารดับ ระงับการปรุงแต่งที่ เรียกว่าสังขารเสีย ไม่มีการปรุงแต่งอะไรในทางจิตทางใจ นั่นแหละเป็นความสุข. นี่เราไม่รู้เท่าทัน มันก็ปรุงแต่งเรื่อย มันก็ปรุงแต่งเรื่อย เป็นความยึดมั่น เดี่ยวในรูป เดี่ยวในเวทนา เดี่ยวในสัญญา เดี่ยวในสังขาร เดี่ยวในวิญญูณ มันก็เป็นทุกข์ มันมีการปรุงแต่งเสียเรื่อย. อย่าเข้าใจว่า เตส วุปวโม สุขิ นั้น เป็นความตาย.

เลิกพูดผิด ๆ เสียว่า นิพพานแปลว่าตาย ในโรงเรียนเขา สอนอย่างโง่ ๆ สอนเด็ก ๆ ว่า การตายของพระอรหันต์เรียกว่า นิพพาน นี่มันผิดเหลือที่จะผิดแหละ พระอรหันต์ตายไม่ได้หรอก พระอรหันต์ไม่มีตัวตนที่จะตาย แล้วถ้าเป็นนิพพานจริงๆ ไม่ต้องตาย แต่เป็นความดับเย็นแห่งกิเลสที่นี้ นิพพานแปลว่าเย็น ดับกิเลสที่เป็นของร้อนเสียแล้ว มันก็เป็นความเย็น มันก็เป็นนิพพานโดยที่ไม่ต้องตาย.

นี่ขอยืนยันอย่างนี้ ขอทำทนายอย่างนี้, นักปราชญ์ราชบัณฑิตที่ไหนจะคัดค้าน ก็ขอให้คัดค้านมา จะขอยืนยันที่สุดว่า

คำว่านิพพานในทุกความหมาย ไม่เกี่ยวกับความตาย แต่เกี่ยวกับความดับเย็น เป็นความดับเย็นของกิเลส.

จะนั้นอย่าให้นิพพานเป็นความตาย มันจะไม่ใช่เป็นพุทธศาสนา นิพพานในพุทธศาสนาไม่มีเกี่ยวกับความตาย ถ้าเป็นความตาย ก็เป็นความตายของกิเลส เป็นความตายของความทุกข์ ไม่ใช่ความตายของชีวิตหรือ. หรือจะถือว่าถ้าไม่ยึดถือเสียแล้ว เหมือนกับชีวิตไม่มี ชีวิตดับ มันก็ได้ แต่นั่นมันไม่ต้องตาย มันไม่ต้องตาย, พระอรหันต์ยังมีชีวิตอยู่ด้วยขันธอันบริสุทธิ์ ขันธห้าอันบริสุทธิ์ ไม่ต้องตาย. ถ้ามันมีการดับของขันธอีกทีหนึ่ง มันไม่ใช่นิพพานแล้ว มันเป็นความดับของซากซากของสังขาร, ถ้าเป็นนิพพานมันเป็นความดับของความร้อนอะไรที่เป็นความร้อนหรือเป็นความทุกข์ดับไป นั่นเป็นนิพพาน.

จะนั้นเรามีนิพพานน้อย ๆ กันไปเรื่อย ๆ ดับกิเลสดับไฟกิเลสได้น้อย ๆ เป็นนิพพานน้อย ๆ, ควบคุมให้ได้ อย่างนี้ไปเรื่อย ๆ มันก็มากขึ้นเอง สักวันหนึ่ง สักโอกาสหนึ่ง มันก็จะสมบูรณ์ เป็นนิพพานที่สมบูรณ์.

นี่มานึกถึงพระอรหันต์ แล้วก็เข้าใจว่า พระอรหันต์ตายเรียกว่านิพพาน, นี่มันหลับตาพูด มันไม่รู้แล้วมันก็พูด แล้วก็พูดผิด ๆ กันมา. มันต้องยกให้เป็นความผิดของการสอนผิด ๆ ใน

โรงเรียนว่า ความตายของคนธรรมดาเรียกว่าความตาย, ความตายของพระเจ้าแผ่นดินเรียกว่าสวรรคต หรืออะไรก็แล้วแต่ เรียกเป็นความตายไปทั้งนั้น, ตายของช้างเรียกว่ามันล้ม, แล้วตายของพระอรหันต์เรียกว่านิพพาน นี่ผิดตรงนี้. พระอรหันต์ตายไม่ได้ ถ้าตายได้ไม่ได้ใช่พระอรหันต์; แต่ซากศพสังขารร่างกายนั้น มันดับได้ แต่ไม่มีตัวตน ไม่เป็นตัวตนที่จะต้องตาย ถ้าตายมันต้องมีตัวตนที่จะต้องตาย ตัวตนคือความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมาให้เป็นตัวตน แล้วมันก็ตายได้.

นี่เรามีนิพพานไม่เกี่ยวกับความตาย พระอรหันต์บรรลุนิพพานสมบูรณ์ถึงที่สุด ไม่เกี่ยวกับความตาย, *สุภาทิเสสนิพพาน* ก็ไม่เกี่ยวกับความตาย, *อนุภาทิเสสนิพพาน* ก็ไม่เกี่ยวกับความตาย เกี่ยวกับความดับแห่งกิเลสหรือเชื้อแห่งกิเลส ที่ไม่เท่ากัน. มันดับความร้อนแล้ว ความร้อนแฝงยังเหลืออยู่ นั่นแหละเรียกว่า *สุภาทิเสสนิพพาน* นิพพานที่มีอุภาทิเหลืออยู่, ดับเย็นสนิทไม่มีความร้อนแฝงเหลืออยู่อีกต่อไป นี่คือ *อนุภาทิเสสนิพพาน* นิพพานที่ไม่มีอุภาทิเหลืออยู่

จะเปรียบเทียบให้เห็นง่ายๆ อย่างนี้ว่า ไฟแดงๆนี้ เอน้ำราดดับแน่ ดับแน่ๆ ไฟแดงๆ ก้อนถ่านไฟแดงๆ ดับแน่ๆ แต่ไปจับเข้ามันยังร้อนไหม้มือทั้งที่มันดำ ความร้อนแฝงมันยังเหลือ

อยู่, นี่ความสิ้นกิเลสเป็นจีณาสพ แต่ว่าความเคยชินแห่งอินทรีย์
ยังเหลืออยู่ มันจึงมีความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ อทุกข์มสุขได้
แม้เป็นพระอรหันต์แล้ว; ต่อมานี้หมดไป เย็นสนิท ร่างกายไม่
ต้องตาย มันก็เป็นอนุปาติเสสนิพพาน ไม่มีอุปาทิเหลือ. จะมี
การบรรลุนิพพานชนิดที่มีอุปาทิเหลือ มีความร้อนแฉ่งเหลือสัก
ระยะหนึ่งเท่านั้น ต่อมาก็เย็นสนิททั้งนั้น, หรือว่าจะมีความ
วิเศษสำคัญในพระอรหันต์บางองค์ บรรลุนุปาติเสสนิพพานที่
เดียวเลยก็ได้ มันไม่มีความร้อนแฉ่งเหลืออยู่ เย็นสนิท เย็นสนิท.

เอาละ เป็นอันว่า รู้จักพระอรหันต์กันให้มากกว่าที่แล้วมา
จนยินดีพอใจในคุณค่าของพระอรหันต์ ยินดีพอใจที่จะเดินตาม
รอยของพระอรหันต์, แล้วก็พยายามทุกอย่างทุกทาง ที่จะ
เดินตามรอยของพระอรหันต์. เพียงเท่านั้นแม้ยังไม่เป็นพระอรหันต์
ก็มีคุณค่าเหลือประมาณ, คຸ້มค้ำที่ว่า ได้เกิดมาชาติหนึ่ง ได้เดิน
ตามรอยพระอรหันต์ แม้จะยังไม่ถึงปลายทางเหมือนพระอรหันต์
ก็มีคุณค่า. ถ้าเมื่อเอาจริง มีความตั้งใจจริง มันก็สามารถที่จะ
สำเร็จได้ ก่อนแต่ที่ร่างกายนี้มันจะเน่า จะตายเข้าโลงไป.

ส่วนนั้นมันเป็นร่างกาย ธรรมชาติพื้นฐานล้วนๆ ยังจะ
ไม่เรียกว่ารูปขันธ์ก็ได้ เรียกว่ารูปขันธ์ก็ต่อเมื่อร่างกายนั้นมันมี
หน้าที่การงานของร่างกาย นั้นจึงจะเป็นรูปขันธ์ขึ้นมา. ถ้ายัง

เป็นเพียงธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ นี้ยังไม่เรียกว่ารูปขันธ์ ต่อเมื่อ
มันปรุงขึ้นแล้ว ทำหน้าที่อย่างรูปแล้ว นั่นจึงจะเรียกว่ารูปขันธ์.
รูปขันธ์เกิดเป็นกรณีๆ เฉพาะกรณี เฉพาะเวลาที่มันทำหน้าที่
อย่างรูปขันธ์ คือร่างกาย.

รูปขันธ์ก็ดี เวทนาขันธ์ก็ดี สัญญาขันธ์ก็ดี สังขารขันธ์ก็ดี
วิญญาณขันธ์ก็ดี เป็นสักว่าขันธ์ เป็นไปตามธรรมชาติ ตามกฎ
เกณฑ์ของธรรมชาติ, ไม่มีตัวตน ไม่มีความหมายแห่งตัวตนมี
อยู่. เห็นความจริงข้อนี้แล้ว ก็ไม่ยึดถือขันธ์ใดโดยความเป็นตัว
ตน, นี้เรียกว่าสละของหนักลงเสียได้ ปล่อยวางเบญจขันธ์ที่
เป็นของหนักออกไปเสียได้ ก็เหลือเป็นของเบา คือขันธ์ที่ไม่มี
ความยึดถือ ขันธ์ที่ไม่ได้ยึดถือเอาไว้.

นี่เราพูดมากันในลักษณะอย่างนี้ บางคนก็เข้าใจ บางคน
ก็จะไม่เข้าใจ มันก็ช่วยไม่ได้. อาตมาก็พยายามที่สุดแล้ว ที่จะ
พูดให้เข้าใจ แต่ถ้าเข้าใจไม่ได้ มันก็ช่วยไม่ได้; แต่ถ้าว่าเอาจริง
เอาไปคิดไปนึก ไปใคร่ครวญอยู่บ่อยๆ มันก็คงจะเข้าใจได้สักวัน
หนึ่ง แล้วก็จะไม่เสียทีที่เกิดมา แม้แต่เข้าใจเรื่องของพระอรหันต์
ได้ ก็ยังดี, ยังไม่ทันเป็นพระอรหันต์หรอก เข้าใจเรื่องของ
พระอรหันต์ได้อย่างถูกต้อง นี้ก็ยังดี.

หวังว่า เราจะมีความก้าวหน้า ในเรื่องของพระอรหันต์

ไม่เป็นความลับ, ไม่เป็นความมืดมน, ไม่เป็นความเดาสุ่ม
 อย่างแต่ก่อน. ก็แน่นอน ไปเถียงกับยมนาบาลได้ ว่าเราใช้เวลา
 คຸ້มค่า ใช้เงินคຸ້มค่า ใช้กำลังกายกำลังใจคຸ້มค่า ยมนาบาลก็ยอมแพ้
 แล้วเราก็เจริญงอกงามก้าวหน้า ในทางแห่งพระศาสนาของสม-
 เด็จพระบรมศาสดา อยู่ทุกทิพาราตริกกาล โดยไม่ต้องสงสัยเลย.

การบรรยายในงวดนี้ สมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติ
 การบรรยายไว้, ด้วยการฝากให้เป็นแนวทางสำหรับจะเข้าใจ
 รู้จักพระอรหันต์ได้มากขึ้น จะเดินตามรอยท่าน ได้โดย
 สะดวก.

การบรรยายสมควรแก่เวลาในตอนนี้ ขอยุติการ
 บรรยาย.

ดบ ลิ่งขาว.

“โอ! อภิลุลา ๑๓ สดุดาธา
 “กึ่งนี้เขล ๒๒๖ สักข มา ไม่เค็ยงเขล!”
 อธิมา กุ่ยอสมมิใหม่; พอ
 เก็ดแล่วักิ แพร่เป็ ฆ็่มจรรฆ๓

อุบัพชฉิต๓ อรชสมห๓
 มหเก็ด, ๒๒ แล่วักิ ดบ ลิ่งขาว
 ฆ็่มเช่มมิ ๒๒๖ สักข ๑๒๒๖
 ๒๒๖๒๒๖ ๑๒๒๖๒๒๖ ๒๒๖๒๒๖

๒๒๖ ๒๒๖ ๒๒๖ ๒๒๖ ๒๒๖
 ๒๒๖ ๒๒๖ ๒๒๖ ๒๒๖ ๒๒๖
 ๒๒๖ ๒๒๖ ๒๒๖ ๒๒๖ ๒๒๖
 ๒๒๖ ๒๒๖ ๒๒๖ ๒๒๖ ๒๒๖ ๑

พ. ๒๒๖๒๒๒๒๒

พุทธศาสนาไม่ได้สอนให้หยุดหรือติดเพียงแต่ความดี

- วันมาฆบูชา เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติทั่วไป.
- ๑. ไม่ทำชั่วทั้งปวง. ๒. ทำความดีให้ถึงพร้อม. ๓. ทำจิตให้ขาวรอบ.
- การทำจิตให้ขาวรอบอยู่เหนือชั่วและดี เป็นข้อที่ต่างจากศาสนาอื่นที่หยุดเพียงแต่ทำดี.
- ความรัก โกรธ เกลียด ฯลฯ เป็นสัญชาตญาณที่เกิดได้เองตามธรรมชาติ จึงละได้ยาก.
- สัญชาตญาณเดิมเป็นกลางๆ สิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดอกิฆณา(พอใจ) และโทมนัส(ไม่พอใจ) ทำให้กลายเป็นสัญชาตญาณฝ่ายกิเลส, ต้องพัฒนาให้เป็นฝ่ายโพธิ เพื่อกำจัดอกิฆณาและโทมนัส ซึ่งเป็นต้นเหตุของความทุกข์.
- การปฏิบัติโดยหลักของสติปัฏฐาน ๔ ถอนตัวตนออกเสียได้จาก กาย เวทนา จิต ธรรม อกิฆณาและโทมนัสเกิดไม่ได้.
- พระอรหันต์ คือผู้ที่มีจิตใจอยู่เหนืออำนาจสัญชาตญาณ.
- ธรรมชาติไม่มีดีชั่ว มนุษย์สมมติขึ้นมาเอง แล้วก็หลงยึดมั่นในสมมตินั้น.
- พุทธศาสนาสอนให้อยู่เหนือดี คือว่าง.

สุดยอดที่มนุษย์จะไปถึงได้ คือความเป็นพระอรหันต์

- มาทำมาฆบูชาที่สวนโมกข์แล้ว ต้องได้อะไรคุ้มค่ากลับไป ไม่อย่างนั้นจะถูกยมบาลลงโทษ.
- พระอรหันต์ คือมนุษย์ที่เจริญองกามก้าวหน้าทางจิตใจ จนไม่มีปัญหาอะไรเหลืออยู่เป็นความทุกข์.
- จะรู้จักพระอรหันต์ผู้ดับทุกข์ได้ ต้องรู้จักความทุกข์ก่อน.
- ความกลัวเป็นทุกข์เป็นภัย ที่เบียดเบียนสัตว์มากที่สุด.
- ปุถุชนกับพระอรหันต์มีขั้นห่าเหมือนกัน ต่างกันที่ขั้นของพระอรหันต์เป็นวิสุทธิขั้น แต่ของปุถุชนเป็นอุปทานขั้น จึงหนักและเป็นทุกข์.
- ขั้นห่าทั้งห้า คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละขั้นจะถูกยึดถือเป็นตัวตนได้ตามโอกาส ยึดถือเมื่อไรก็เป็นทุกข์เมื่อนั้น.
- เมื่อเห็นโทษของความยึดถือแล้ว จึงต่อสู้เพื่อความไม่ยึดถือ จนประสบความสำเร็จ ก็ได้เป็นพระอรหันต์.
- นิพพานในพระพุทธศาสนา คือความตายของกิเลสของความทุกข์ ไม่ใช่ความตายของพระอรหันต์.
- เมื่อรู้จักพระอรหันต์แล้วมีความพอใจที่จะเดินตามท่าน ก็จะไม่เสียที่ที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์.